

Knjižnica Božidara
Adžije

2

RAMLJA

n

020201223 / 481.899

FRA JULIJAN RAMLJAK

4755

NEĆASTIVA
UROTA

4755

Visovac

199424

Broj	481. 899	Prlj.
Str.	2	
RAMLI		

M

UVODNA RIJEČ

Rodio se u podinariju nadomak kraljevskog grada Knina uz svetište trobrodne Zvonimirove bazilike i Gospina u kamen uklesana Pralika. Na užem rodnom prostoru Lijepe naše udisao je mali Pešo svježi planinski zrak, usvajao nacionalne ideje svojih predaka, a uz obiteljsko ognjište šaptao molitve sa svojim roditeljima. Završivši niže i više škole postade franjevcem-svećenikom. Malen stasom, a velik duhom ljubitelj Boga i ljudi, pravi trubadur Božji omilio je svom puku. Ispunjen radošću svoga poziva naviješta mir i dobro. Franjinom ljubavlju ljubi svoju Crkvu, a matoševski voli svoju Croatu.

Oni s druge strane htjedoše ga vjenčati s mržnjom, a za takav brak njegov duh ne bijaše spreman. Fra Julijan živi samo za istinu i ona bijaše jedina njegova zaručnica. Namijenio mu križ, a on je od svog Učitelja znao kako valja taj teret nositi uvjeren da sve veliko i sveto mora uzici na Kalvariju. O svom uspinjanju na Kalvariju i nečastivoj uroti napisao je prema sjećanju stranice koje slijede. Nije mu nanje-

ra da bilo koga zlonamijemo prokaže ili uvrijedi, ta on to i ne umije. Njegovo je geslo: Istina se mora znati, a tragedije se ne smiju ponavljati.

Mada je škrtnim riječima opisao svoje dugogodišnje robovanje i sve ono što mu je prethodilo, držim vrijednim da se fra Julijanovi opisani doživljaji objelodane kako bismo mogli bolje shvatiti da ima pravo pisati samo onaj tko ne dozvoli da ga se s mržnjom spoji.

Dr. Fra Šime Samac

PREDGOVOR

Na stranicama koje slijede ukratko iznosim neka tegobna iskustva iz mog života od Mlade mise do konca "popravka" u Staroj Gradiški. Svakako, može se postaviti pitanje zašto sada jedno ovakvo djelo memoarskog karaktera čije uspomene opterećuju i zahvaćaju u živo tkivo, u možda još nezacijeljene rane. Sada stoga što prije sloma partijskog monopola na istinu nije bilo nikakvih izgleda da bude publicirano, a ni čitano bez kobnih posljedica. I zato što vjerujem da *istina oslobađa* - i krivce i žrtve - i treba je jednom reći ma koliko bila teška.

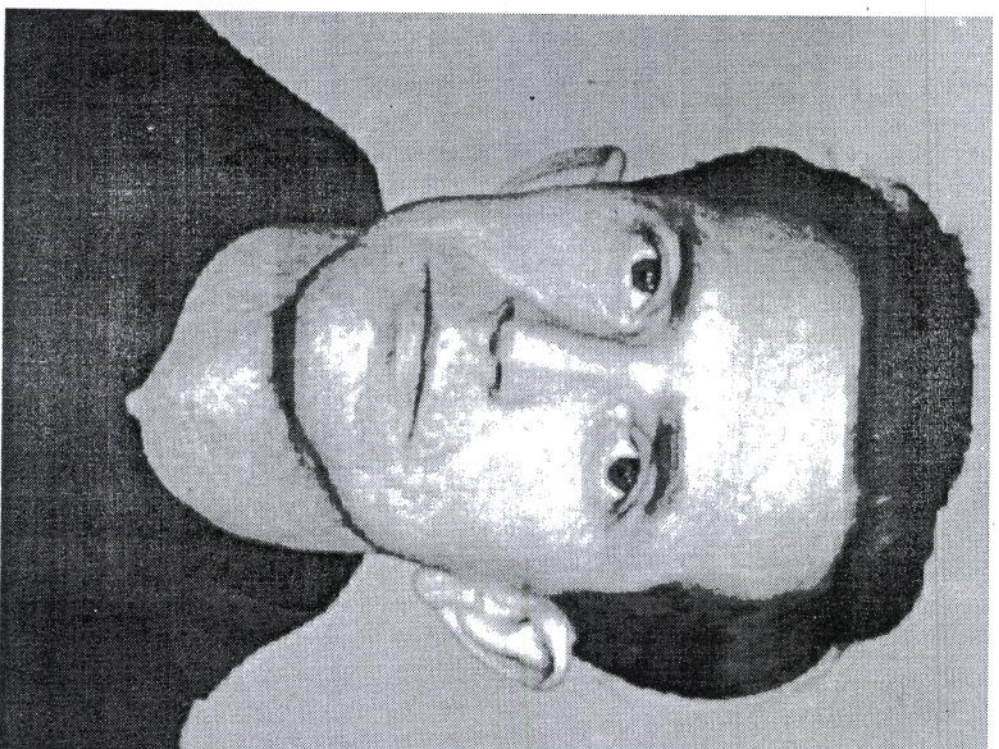
Bilješke sam po izlasku iz zatvora brižno načinio i u tajnosti čuvao, a potom umnožio nekoliko primjerka i povjerio na čuvanje nekolicini svoje redovničke braće. Naravno, u opisu moga iskustva iz spomenutog razdoblja izostalo je mnogo detalja, jer bilješke sam pravio na temelju sjećanja. Ipak, iz konteksta se mogu nazrijeti i ostala događanja, proživljavanja i stradanja, kako stotina svećenika tako i tisuća drugih koji su kao domoljubi i Hrvati proglašavani

"narodnim neprijateljima" i tretirani kao izdajice države.

Držim da će ova moja sjećanja doprinijeti osvjetljavanju razdoblja na koje se odnose i pripomoći da se razabere ozračje u kojem se svijest o hrvatskom i katoličkom identitetu borila za opstanak i kalila za nova iskušenja.

Scripti et salvavi animam meam! (Ez 3,19)

griješnica B. Adžija

Fra Julijan Ramijak

NEČASTIVA UROTA

Četrdesetih godina ovog stoljeća Kainovo je potomstvo po tko zna koji put u povijesti krenulo u bratoubilačku i rušilačku avanturu. U to vrijeme zadaha baruta i smrti nalažio sam se u Makarskoj na studiju teologije. Zbog aveti smrti koja se bila nadvila i nad Makarskom uprava Provincije Presvetog Otkupitelja rasporedila je bogoslove i mlado-misnike po raznim mjestima Provincije. Tako smo Mirko Validžić i ja trebali poći na Visovac gdje smo i stigli 10. veljače 1944.

Odmah po dolasku začuđilo me dozivanje s obala Krke u večernjim satima: "Gvardijane!..." Primjećivao sam da bi nakon tih poziva lada natovarena hranom plovila prema dubravičkoj strani, odakle je glas i stizao. Kad sam upitao oca gvardijana: "Tko to zove?" Odgovorio je: "Partizani. Moj sinko, ovako zovu svaki dan ili se čak prebace nekom barakom pa uzmu što im treba. Ne boj se, ne diraju nas, neće ni tebe! Drukčije ne možemo živjeti. Grubo je: ratno doba, nas nekolicina ovdje u pustoši..." Zbog toga su Nijemci optuživali fratre da hrane i prevoze partizane pa su ih htjeli isjerati s Visovca. Tadašnji gvardijan fra Luidi Jurenović

im je rekao: "Ako nam ne vjerujete, postavite vojsku da čuva i nas i otok." Tako su ustaše došli na Visovac negdje koncem veljače ili početkom ožujka.

Dok sam boravio na Visovcu, pastorizirao sam župe Rupe i Dubravice. Svake nedjelje i svetkovine pješao sam u Rupe pa u Dubravice ili obratno, uvijek binirajući. Prve nedjelje po Maloj Gospi na Miljevcima se slavi Gospa od Milosti. Tadašnji župnik fra Ivan Tomasović (rodom iz Kučića - općina Omiš) pozvao me da predvodim procesiju i svetu Misu s propovijedi. Crkva Imena Isusova bila je puna. Poslije Mise u župskom stanu priređen je ručak. Bilo nas je više od dvadeset uzvanika: od svećenika župnik i ja, a sjedio Stipe Tomić Dujin iz Siverića. Razgovarali smo o svemu i svačemu i najednom u povjerenju reče mi sljedeće: "Fra Julijane, tamo nedaleko u zasjedi leži oko stotinjak partizana. Čekaju ustaše s Visovca i iz Širitovaca da ih napadnu i zarobe. I fra Ivan će ujutro u partizane i to s dvokolikom, obučen kao da ide pohoditi bolesnika put Karalića pa u Prominu i odatle dalje. Ali molim Vas, ne govorite to nikome!" Obecaо sam da ću šutjeti i zamislilo se; nisam mogao ostati ravnodušan. Odmah rekoh fra Ivanu kako mi je vrijeme poći na Visovac našto on zovnu brata Dušana da spremi dvokoliku i da me prebaci do obale. Kad je Dušan spremio konja i dvokoliku, javi mi se pa se pozdravivši sa svima i s fra Ivanom, koji, kad sam izlazio iz sobe za blagovanje što se nalazila na katu kraj terase, uzviknu: "Fra Julijane, zdravo, zdravo, zdravo!"

Tako se pozdravivši zaputih se na Gospin otočić.

Spuštajući se niz Miljevačku stranu, susreli smo ustaše s Visovca koji su se bili zaputili na sajam u Miljevce. Rekoh im: "Momci, vratite se natrag jer nema ni sajama ni kola; nema nigdje nikoga pa sam i ja krenuo kući ranije." Malo su negodovali, ali ipak poslušашe i vratіše se. Želeći izbjeći veće zlo, nisam se usudio reći im istinu. U Širitovce pak poslao sam jednu ženu s porukom Šimi Sučiću da niko ne dolazi u Dinovce.

Sredinom rujna u punoj crkvi u Dubravicama slavio sam sv. Misu. Za vrijeme propovijedi unutra se ugruраše neki šaroliko obučeni i naoružani vojnici. Odmah sam prekinuo propovijed i zapjevao Credo. Primjetivši da sam se prestrašio zvonar Mijo Jurić mi šapnu: "Oče, ne bojte se! To su naši partizani." "Mijo, jesu vaši, ali nisu moj!" odvratih mu na to. Nakon sv. Mise narod je izišao iz crkve, dok sam se ja zadržao unutra čekajući da se svi razidu. Međutim, kad mi je mali Josо Laća došao i rekao: "Oče, čeka te naš Zvone", odmah mi je laknulo. Izашao sam iz crkve i rukovao se sa Zvonom. Počeli smo razgovarati onako općenito, a onda će mi Zvone: "Pešo, nemoj ovamo dolaziti sam. Četnici su u Skradinu i u Velikoj Glavi, mogu te dočekati i ubiti. Povedi sa sobom dvojicu ustaša da te štite. Zbog tebe im nećemo ništa." Odgovorio sam mu: "Zvone, najradije idem sam i nije mi potrebna nikakva pratnja. Znam da će me narod, kad opazi četnike, upozoriti pa ćemo zajedno bježati." Tako smo se rastali.

Kad su partizani 28. listopada 1944. ušli u Skradin, krenuo sam u Driuš. Prolazeći gradom ugledam pred ustaškom bojnom kamion pun ljudi. Dozivahu me: "Vode nas Nijem-

ci i sve će nas poubijati jer smo optuženi kao partizani! Zauzmite se za nas!" Upitao sam ih odakle su. Odgovoriše: "Iz Trbounja!" Iako nikog nisam poznavao, ušao sam u njemačku komandu i prvom oficiru kojega sam susreo rekao da su ono u kamionu mirni, stariji ljudi koji nisu ništa učinili i da to nisu partizani. Nato me on odveo komandatu. Nije mi bilo baš ugodno: bio sam zabrinut što ću bude li me ispitivao, budući da nikoga od onih u kamionu nisam poznavao. Kad mu je oficir rekao da ja jamčim za njih i da su to dobri ljudi, komandant me odmjeri od glave do pete pa reče: "Dobro! Pustite ih kućama!" Odmah sam požurio u Siverić pribojavajući se da bi se Nijemci mogli predomisli ti pa me tražiti.

Hrvatska se vojska spremala povući iz Siverića. Namjeravao sam krenuti s njom, ali sam i oklijevao; bilo mi je teško ostaviti roditelje same. Iz šume su pak siverićki partizani bili poručili da se ja ništa ne trebam bojati jer se nisam nikome zamjerio. Mjesec dana ranije, oko 20. rujna dobio sam pismo od Rade Ivaza u kojem mi piše da dođem u partizane i da ću biti u Izvršnom frontu Dalmacije. Zajedno smo odrasli i držao je kako bi bilo dobro da dođem. Pismo sam pročitao i odmah poderao. Čim su partizani došli u Siverić, Rade me potražio i rekao da ono pismo uništiti. Odgovorio sam da sam to i učinio čim sam ga pročitao.

I tako me početak studenog 1944. godine zatekao u mom rodnom mjestu. Odlazi vojska, odlaze i civili. Jednom sam razgovarao s "fratrićem" (radi se o gostioničaru Ivanu Ramljaku, koji je jednu godinu učio u franjevačkom sjemeništu pa ga narod prozvao "fratrićem", a za vrijeme rata bio

je glavar sela, ukratko bio je čestit čovjek, a i u crkvi je stalno pjevao) i tom prigodom on mi reče: "Ja nikamo ne idem; svakom sam činio dobro i nikome nisam ništa učinio našao." Savjetovah mu: "Ivane, ipak bi bilo bolje da se neko vrijeme skloniš jer si bio glavar, a tko će te pitati kakav si čovjek i što si radio." Nije me poslušao i nešto kasnije nestao je. Pripovijeda se da je ubijen na Gospu od Zdravija iste godine. Meni da nije bilo roditelja, ne bih se zadržao ni trena; otišao bih bilo kamo. Osim mene ostao je i fra Petar Topić koji je bio profesor katehetike na kninskoj gimnaziji, inače veoma neodlučan čovjek: sve hoću, neću. Zajedno s njim došao sam na cestu ispod Tomića, gdje je trebao doći autobus. Mene moji zustraviše, a i fra Petar stoji kraj autobusa dvojeći. Rekoh mu: "Ulazite, ako mislite ići, jer autobus kreće!" Jedva se odlučio na povlačenje i sreća za njega da je otišao. Rastali smo se suznih očiju.

Moj dvadesetšestiti rođendan bio je pun nervoze, tišine i očekivanja. U Siveriću je bilo nekoliko njemačkih vojnika koji su bili zalaznica i ostaloj vojsci kao zaštita. Nikola Ivaz, vozač i mehaničar, koji je Nijemcima popravljao automobile, toga je dana hodao s njima oko rudarske kancelarije. Onespobio im automobile i tvrdio da ih je nemoguće popraviti. Nijemci slegnuše ramenima i krenuše pješice prema Tepljuhu. Siverić je bio prazan, samo je Mačekova zaštita čuvala selo. Oko četiri sata poslije podne s Kukavice (dio planine Promine poviše zaseoka Ramljaka), dođe nekoliko partizana u selo Siverić. Među njima je bila i Anđelka Bliem, kći rudarskoga činovnika u Siveriću. Pucnjave nije bilo, jer u Siveriću nije bilo vojske. Oko ponoći čuo sam nekoliko pušanih pucnjeva. Ujutro, na Božinoj njivi poviše

naših kuća pokraj jarka ležala su četiri ubijena Nijemca koji su tako i ostavljeni. Pripovijedalo se da ih je ubio Boro Mrđen Boškov.

Već je 6. studenoga. Oko 8 sati išao sam u crkvu. Ulazeći u groblje pred crkvom ugledah mrtva tijela dvojice Nijemaca i trećeg teško ranjenog. Kad je vidio mene u habitu, mi svećenici smo, naime, uvijek nosili habit, kroza zube je mrmljao nešto nerazumljivo, a iz očiju mu kanuše suze. Dao sam mu odriješnje. Mirno je sklopio oči u znak da je to i tražio. Nitko mu se nije smio približiti i tako je tu izdahnuo. Kroz par dana umro je jedan partizan pa su tražili svećenika za sprovod. Iako su osim mene ostali fra Luiti Mrđen, fra Jozo Jerković i još neki svećenici, ipak je mene kao najmlađega zapalo voditi sprovod; bio je to veličastven sprovod!

Brzo nakon "oslobođenja" uslijedila su hapšenja i odvođenje Siverićana koji su potom strijeljani i bacani u jame u Bukovici. Najglatiji i najrevniji u tom čišćenju bili su Ivazi, Milete i Lončari, pravoslavlci, koje sam 1943. g. u rujnu, idući sa sakristanom Tonćem Jerkonovim (Šikićem) bolesniku u Radeljke slušao kako pjevaju: "Mi četnici ne pijemo vina - nego krvi od ustaškog sina."

Ne mogavši se svladati, zaustavio sam se i upitao ih: "Kome vi to pivate?" "Ne pivamo tebi", odgovorili su mi. A što su mislili...? Ti isti su dolaskom partizana, kao na primjer Čiginica (žena Špire Milete - Čige) dolazili u Narodno-oslobodilački odbor u Siveriću i tužili neke Ramljake da su pucali u sliku kralja Petra. Tih studenačkih dana uhapšeno je oko 70 Siverićana na čelu sa časnom sestrom Elizabetom.

Pješice su odvedeni u zatvor u Drniš, a na konju ih je pratio Čika Lačkov (Mleta). Iz Drniša su opet vraćeni kući. Međutim, Čika Lačkov nije mirovao; pokušio ih je dostati: Mimu Sikliča, Krstu Sikliča Maćukina, Pešu Ramljaka i mnoge druge te ih uputio u Bukovicu - u jamu. Tako je Siverić zavijen u crno. Hrvati partizani iz Siverića bili su posilani u Bukovicu u radionice dok su ovi očistili Siverić. U to vrijeme u više navrata polazio sam u Drniš, ali sam se vraćao s pola puta; Siverićani su mi savjetovali da ne idem i uvijek me upozoravali da je u Drnišu puno ljudi pozatvarano.

Nekako čini mi se 18. studenoga 1944. Siverićom se pronio glas da je u Drnišu izvješten plakat s imenima osoba osuđenih na smrt, a iste su predhodne noći bile pogubljene. Među ubijenima nalazio se i drniški župnik i dekan fra Žarko Carev koji je službu župnika u Drnišu bio preuzeo od o. dr. Petra Barkovića koji je u prethodnom razdoblju bio u talijanskom zatočeništvu. O. Žarko je došao u Drniš iz Knina gdje je bio gvardijan i župnik. Taj je čovjek znao samo put od kuće do crkve i obratno. To djelomično ilustrira i činjenica da sam mu ja kao mladomismnik išao u Kričke po redovinu. Uz fra Žarka Careva bile su osuđene još dvadeset i tri osobe. Evo cjelovitog popisa svih imena osuđenih na smrt i završnih riječi presude:

VOJNI SUD OBLASTI VIII. KORPUSA vijeće pri komandi kninskog područja na svome zasjedanju.....*g. donio je presudu, kojom je osudio na kaznu sm(rti)....., gubitak građanske časti i konfiskaciju cijelokupne imovine sljedeće ratne zločince:

- 1/. Fra Žarka Carev, inicijatora ustaških zločina, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu
- 2/. Lovrić Berislava, propagatora ustaških i okupatorskih zločina, narodnoga izdajicu.
- 3/. Lovrić Jugoslava, propagatora ustaških i okupatorskih zločina, narodnoga izdajicu.
- 4/. Jerković Ivana, učesnika u pokolju Srba, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
- 5/. Vukušić Antu reč. Bricu, učesnika u pokolju Srba, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
- 6/. Ćurković Božu, pomagača u ustaškom pokolju, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
- 7/. Čolović Petra reč. Kukren, saradnika Okupatora kao četnik, učesnika u ubojstvu Gušavac Marka, narodnoga izdajicu.
- 8/. Alfirević Anku, ustašku logoricu, ustaškog propagatora, saradnika okupatora, narodnu izdajicu.
- 9/. Čakić Branka, aktivnoga saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
- 10/. Đukić Vojina, ustaškoga doušnika, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
- 11/. Baljak Miju Todorova, saradnika okupatora, učesnika u ubojstvu Srba, narodnoga izdajicu.
- 12/. Bandalo Antu, ustašu - dobrovoljca, saradnika okupatora, učesnika u ubojstvu partizana Valiđić Šime i Budaka Josipa, narodnoga izdajicu.
- 13/. Lalić Mariju ž. Jakovljevu, ustaškog propagatora, doušnika i saradnika okupatora, narodnu izdajicu.
- 14/. Skelin Miću pok. Nikole, ustaškog povjerenika i organizatora, saradnika okupatora, učesnika u hapšenju i vješanju braće Kozić i Malenice, narodnoga izdajicu.

- 15/. Bilčić Nikolu Ivanova, ustaškog organizatora, saradnika okupatora i učesnika u ubojstvu Perišić Nike, narodnoga izdajicu.
 - 16/. Čakić Jovana pok. Špire, četnika - fašistu, saradnika okupatora, učesnika u ubojstvu Jović Branka, narodnoga izdajicu.
 - 17/. Barišić Josu Ivanova, pljačkaša imovine Srba, saradnika okupatora, učesnika u ubojstvu Perišić Nike, narodnoga izdajicu.
 - 18/. Perišić Ranka Simina, četnika - koljača, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
 - 19/. Jukiću Marka, učesnika u hapšenju Srba, pljačkaša, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
 - 20/. Ivić - Jurković Antu, jasenovačkog koljača, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
 - 21/. Čipčić Antu Josina, ustaškoga teroristu, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
 - 22/. Šarić Roka, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
 - 23/. Bulaju Luku, dezertera, prokazivača svojih drugova, narodnoga izdajicu.
 - 24/. Jović Aleksu, saradnika okupatora, narodnoga izdajicu.
- Tri i po godine haračio je okupator po našoj zemlji. Tri i po godine pašovali su pod njegovim skutom izdajnici, sišući krv svome vlastitom narodu. Opijeni svojim strastvenim i protivmenim uspjesima svoga gospodara, u vremenu najtežih iskušenja našega naroda, vjerovali su da će izbjeći Narodnom sudu. Prevarili su se. Herojska borba naroda urodila je plodom. Okupator je iz drniške krajine istjeran. Došlo je doba da svak položi račun pred sudom vlastitog naroda, a narod će znati da izreče pravednu presudu. Ni jedan narodni izdajica neće izbjeći kazni.

PRESUDA JE IZVRŠENA!

VOJNI SUD OBLASTI VIII. KORPUSA

PRI KOMANDI KNINSKOGA PODRUČJA

Poslije izrečene presude osuđene su vezali, odveli ih u Badanj i pogubili. O. Žarka su vezali zajedno sa ženom koja je bila kuharica njemačkoj vojsci. Joso Barišić je uspio pobjeći s Groblja u Badnju, a s njim, priča se, i Berislav Lovrić, mada se o njemu poslije nikada ništa nije čulo. Nekoliko godina kasnije (1948/9), izdan od Ilije Vukašina koji je kod njega stalno radio, Joso Barišić je uhvaćen u vlastitoj kući. Vezan za zaprežna kola koja su tjerali Branko Kunac, Dušan Kunac i Milan Perišić - svi pravoslavci, kasao je do Driša gdje je povije starog pazara strijeljan - na istom mjestu gdje je zajedno s još trojicom strijeljan i fra Jozo Jerković.

Toga istog dana (18. studenoga 1944.) k nama fratrima u Siverić došao je fra Ivan Tomasović koji se s partizanima vratio i u svom govoru na mitingu u Drišu bio napao i same fratre. S njim je došao i sudac Mandić koji je prethodne noći na smrt osudio gore navedene. U "kućetini" (bila je to velika rudarska kuća zbog čega je i prozvana kućetina, a u kojoj su stanovale časne sestre i fratri) upitашe ga fratri: "Fra Ivane, što je s fra Žarkom?" Odgovorio je, da o njemu ne zna ništa. Tada sam planuo: "Kako vas nije stid! Osudio ga je upravo ovaj s Vama i noćas ste ga ubili, a jutros izvjesili plakate po Drišu da se time pohvalite. Kako imate

obrazu doći k nama!?" Fra Luidi Mrden me bezuspješno smirivao. Nakon moje paljbe, otišli su bez riječi. U Drišu se tada nalazio i o. fra Roko Labor koji je stanovao kod svoje kuće jer je bio bolestan.

Za blagdan Gospe od Zdravlja (21. studenog) trebalo se probiti do Driša poradi ispomoći braći, što mi je uz veliki rizik i uspjelo. Cesta je uglavnom bila prazna jer nitko nije išao prema Drišu. Svatko se bio uvukao u se i priajio jer se u to vrijeme hvatalo i ubijalo odreda.

25. studenoga 1944. (sv. Kata) spavao sam u kućetini. Rano ujutro u 5 sati moj je otac lupao na vratima i zvaо me. Priopćio mi je kako me u Jabuci čeka auto da odem u Dubravice služiti sv. Misu. Naime, sv. Kata je patron župe i toga je dana velika fešta, a u to vrijeme bio sam upravitelj župa Dubravice i Rupe. Ustao sam i uputio se, ali došavši u Jabuku nigdje auta. Produžio sam u Driš i ušao u crkvu sv. Ante gdje je fra Ivan Tomasović upravo privodio kraju svetu Misu. Počekaо sam iza oltara i upitao ga gdje je auto za Dubravice? Reče mi: "Danas će drugi služiti sv. Misu u Dubravicama, a ti se odmah vrati na Visovac, inače će te vojska oterati."

Istog poslijepodneva pošao sam na Visovac, a 3. prosinca 1944. poslije podne krenuo u Siverić jer je za blagdan sv. Barbare trebalo služiti svetu Misu. U Siveriću sam zatekao o. Luidia Mrdena, o. Metoda Ramljaka, o. Franu Topića i još nekoliko svećenika. U crkvu su došli i partizani s fra Ivanom Tomasovićem koji mi nije dopustio misiti nego je on služio sv. Misu bez propovijedi. Zato je slijedeće nedjelje služio sv. Misu i propovijed o svetoj Barbari održao o.

Frane Topić.

Uoči blagdana Bezgrešnog začeca Bl. Dj. Marije, 7. prosinca 1944. ponovno sam otišao na Visovac jer sam trebao služiti sv. Misu u Rupama i Dubravicama. Stigao sam na Stinice na obali Krke oko 19 sati kad se bilo već potpuno smračilo, a uz to puhala je i jaka bura. Zvao sam s obale i lada se približavala. Vozili su partizani koji su u to vrijeme boravili na Visovcu. Od jake bure nisu prepoznali moj glas pa su se vratili natrag na Visovac bojeći se da nisu kakvi neprijatelji. Tako sam bio primoran burom rashlađenu noć provesti bez vatre u staroj štali na Stinicama. Tek ujutro, kad je svanulo i kad su vidjeli da sam to ja, došli su "ladari" i prevezli me na Visovac, odakle sam odmah preko Bilog Briga pošao u Rupu, a poslije i u Dubravice gdje sam misio te se opet pješice preko uzvisina i draga vratio na Visovac. Inače tako sam činio svake nedjelje i blagdana otkako sam stigao na Visovac.

Često sam putovao i na relaciji Visovac - Siverić. Tako sam jednoga dana u Siveriću susreo Zvonu Laću s kojim sam se dobro poznavao; živio je u Siveriću za vrijeme stare Jugoslavije, a za vrijeme rata bio je u partizanima. Tom prigodom pripovijedi mi što su partizani jednom namjeravali učiniti: "Imali smo nalog uhvatiti barem dvojicu ustaša s Visovca žive ili mrtve pa smo mislili preko tebe." Na to sam mu rekao: "Bistriji sam ja od vas. Dosjetio sam se ja vašoj namjeri."

Tada mi ispriповijedi kako su me jednoga dana motrili dok sam, vraćajući se iz Prispa gdje sam isповijedio jednu stariću, išao od Jurića preko Laća pa preko brda pokraj

Kule od Uzdahada dolje na Visovac. "Sjedili smo", pripovijeda Zvone, "ja i jedan Crnogorac koji mi reče: 'Eno jednoga crnog đavla. Skinut ću ga s nogu.'" "Pogledao sam", veli Zvone, "i spazio tebe. Rekao sam mu: 'Ne. To je naš!' I tako, Fra Julijane, da ne bi mene, ode ti u podzemni bataljun i nitko ne bi znao tko te je ubio." Istina, jer takve su stvari u to vrijeme bile "normalne".

Približavalo se Božićno vrijeme i partizani su tražili svećenika za Nunić (Bukovica). Najprije su se u Skradinu obratili dekanu i župniku don Josi Ameriću. On im nije mogao udovoljiti jer je bio sam pa su došli na Visovac tražiti nekog od svećenika. Gvardijan o. Luidi Jurenović ponudio je mene. Prigovorio sam: "Ali ja imam sv. Mise u Rupama i Dubravicama". Na kraju smo se ipak dogovorili da ja podem u Nunić. Na sam dan Božića prvu sam sv. Misu služio u Dubravicama u 4 sata ujutro, a drugu u 6 sati u Rupama, u crkvi sv. Jure. Vojnik koji je imao doći po mene trebao je prema dogovoru stići najkasnije do 8 sati. Budući da nije stigao u dogovoreno vrijeme, spremao sam se slaviti i treću sv. Misu oko 9 sati u kapeli sv. Ante. Upravo dok sam se oblačio, po mene je stigao vojnik-motorist. Sjeo sam s njim na motor i preko Kistanja stigao u Nunić.

Bijaše vedar i sunčan dan; crkvu sam zatekao zatvorenu. Nas dvojica dohvatili smo konope zvona i zvonili prvi i drugi put pa se ubrzo skupilo dosta vjernika. Prije sv. Mise razgovarao sam s ljudima dok je vojnik Salko ležao na travi. Kad su doznali da sam s Visovca, povjeriše mi: "Ovdje u groblju zakopan je o. Andrija Zjačić, župnik iz Lišana i to je živ zatvoren u grob." Htjeli su mi i grob otvoriti da vidim,

ali sam se bojao vojnika. Ovdje sam tom prigodom krstio dvoje djece i upisao ih u Matičnu knjigu krštenih župe Rupe. Poslije Mise s vojnikom sam pošao na ručak u kuću nekog Karduma.

U Rupe smo se opet vratili motorom oko 17 sati. Vojnik se bojao noći pa me upitao da li bih sam produžio na Visovac da se on može vratiti natrag. Pristao sam. Tako sam prosljedio pješice, a vojnik motorom krenuo natrag. Novaci su bili krenuli u šetnju u Rupe meni ususret i, budući da sam zakasnio, vratili su se natrag na Visovac gdje sam stigao u 19 sati. Fratri su se već bili zabrinuli za mene.

Sljedećeg dana, na blagdan svetog Stjepana, najprije sam služio sv. Misu u Rupama, a zatim u Dubravicama. U Dubravice sam malo zakasnio pa se svijet počeo razilaziti, ali kad sam stigao i zazvonio, svi su se vratili i napunili crkvu. Drugi dan po Božiću blagdan je sv. Ivana pa sam sv. Misu služio u Plastovu (župa Dubravice) u crkvi sv. Nikole.

Upravo na blagdan sv. Ivana u Drnišu, iznad starog pazara, ubijeni su fra Jozo Jerković, župnik Graca, Pavao Čenić, Jure Duvančić, Jakov (Mačak) Živković i još dvojica i tu su pokopani (1990. g. Pavla Čenića su sinovi prenijeli u pravoslavno groblje sv. Arandela, a mi smo ostalu trojicu prenijeli u groblje sv. Ivana u Badnju).

U to vrijeme nepredvidivih događanja "oslobođen" je i Mostar. Nalazio sam se u Drnišu u župskoj kući zajedno sa župnikom o. fra Rokom Laborom kad dođe jedna osoba i reče: "Eno dolje na raskrižju pun kamion fratara." Pošao sam dolje, ali kad sam stigao, kamion s fratrima već je bio otišao prema Promini. Kasnije smo doznali da se kraj jame

Golubinke, koja se nalazi ispod zaseoka Radasi (Mratovo), našlo fratarskih sandala, pasaca i krunica. Nešto od tih predmeta donešeno je u samostan Visovac, ali je to s vremenom nestalo. Sada već pokojna Kata Radas prije svoje smrti ispričala je jednom fratru da je njezin pokojni muž Ante podigavši jedan crijep iz potkrovlja svoje kuće promatrao kako fratre, časne sestre i neke civile bacaju u tu jamu. Na tom mjestu kasnije je podignut spomenik žrtvama fašističkog terora i, kako saznajem, tu je dolazio moliti i pravoslavni pop, kao da su tu ubijeni pravoslavci, a u stvari žrtve su bili fratri iz Hercegovine i civili također Hrvati.

NA OBRONCIMA PETROVE GORE

Uprava Provincije imenovala me župnikom Graca (drniškoga), Kljaka, a nešto kasnije i Čvrjleva pa sam zbog nedostatka svećenika pastoralno djelovao sve od Drniša do Muća i Lečevice. Tako sam se 15. ožujka 1945. nastanio u Gracu, u kući Šimuna Marijanovića iznad župske crkve jer je u župskom stanu bila smještena škola. Kad je škola napustila fratarsku kuću, iz nje sam izbacio klupe, uselio i u njoj boravio do dana hapšenja 19. listopada 1947. g. Sjećam se kako sam na blagdan sv. Josipa (19. ožujka), poslji sv. Mise u Gracu, pješice išao u Kljake kao i uvijek obučen u fratarsko odijelo. Putem sam susutigao jednu ženu i, kako tada još nisam znao ni gdje je crkva ni fratarska kuća, pitao sam je za crkvu svetoga Ilije u Kljaciama. Odgovorila mi je: "Druže, još samo malo i vidjet ćeš je." U Kljaciama sam zatekao punu crkvu i puno groblje svijeta. Kasnije sam često viđao onu ženu i jednom zgodom mi je priznala kako nije vjerovala da sam fratar; bila je uvjerena da su partizani u fratarski habit obukli nekog provokatora. Isto su tako i Gradačani cijeli mjesec dana sumnjali da sam fratar. Jedva ih je sakristan Ivica Vidović uvjerio govoreći im kako mi i oca

poznaje. Oni su znali da je ubijen kljakački župnik o. Jozo Borković, drniški o. Žarko Carev, zatim njihov o. Jozo Jerković pa im nije išlo u glavu da nakon te "žetve" još postoji koji živi fratar.

Opcenito, u svim meni povjerenim župama narod je bio divan, kršćanskog osjećaja i ponašanja, a posebno se to očitovalo u kljakačkoj župi; u crkvu je dolazilo i mlado i staro. Vjeronauk sam držao u svim školama, a od jeseni 1946. u crkvama. U Kljaciama sam krštavao djecu iz gotovo cijele Zagore jer sam bio uglavnom jedini svećenik na tom području. Češće sam nedjeljom slavio i tri sv. Mise: u Gracu i Kljaciama redovito, a u Čvrjlevu, Zlopolju i Ramljanima naizmjennično svake treće nedjelje. Do župskih crkava redovito sam pješadio u pratnji momaka.

Na blagdan sv. Ilije u Kljaciama na Misi je bio prisutan i Mile Lovrić, šef OZNE u Drnišu; pozorno je slušao povijed. Poslije Mise održao je na crkvenoj ledini "miting" i između ostalog rekao: "Ima ih koji govore da roditelji moraju kršćanski odgajati svoju djecu te da im ne dopuste da se po noći skitaju. To je protiv slobode naše omladine. Te, koji tako govore, trebalo bi poslati u zatvor." Među ostalima i ja sam ga slušao pred crkvom i smijao se njegovoj nesuvisljoj retorici. Narod je shvatio da cilja na mene pa su neki odmah reagirali: "Mile, pusti ti našeg fratra na miru. On nas dobro uči kako ćemo kršćanski i pošteno živjeti i odgajati našu mladež i našu djecu." Nato je Mile zašutio. Nakon govora zajedno s narodnim zastupnikom Martinom Sučićem plove on kolo u koje je Martin pokušao i mene uvući, kako bi izgadio Miline riječi, ali se nisam na to dao navesti.

Gotovo cijelu 1945. godinu, kad god sam iz Graca došao u Drniš, neki milicionar iz Knina mi je tražio propusnicu, iako sam uvijek bio u habitu i znao je da sam župnik u Gracu i Kljaciama. Konačno mi je to dozlogrdilo pa sam, susrećući Pašku Skelina, predsjednika drniškog kotara, prigovorio: "Kakav je to način da me onaj milicionar uvijek zaustavlja i traži propusnicu, iako zna da tu živim!" Paško ga je opomenuo i nije mi više nikad tražio propusnicu, ali me je zato uvijek poprijeko gledao.

Na Gospu Ružaricu 1945. godine služio sam sv. Misu u Gracu pa Vinovu Gornjem, a odatle sam pješice preko Moseća došao u Crivac gdje sam toga dana s mnoštvom svijeta slavio i treću sv. Misu. Na putu preko Moseća pukla mi sandala pa sam bos sa sandalama u ruci preko Prijaka stigao u Crivac. Poslije Mise udarila je kiša te sam noćio u Lovre (Loše) Svaline uz vatru pokriven bijelim suknom u društvu s ušima od kojih sam se kasnije jedva očistio. Odbornici su bili obećali poslati mi konja, ali su me prevarili pa sam ujutro u Gradac opet pješadio.

Na svetkovinu Presvetog Trojstva 1946. god. vodio sam procesiju prije Mise, slavio sv. Misu i propovijedao u Sedramiću, dok me je u Gracu i Kljaciama zamijenio fra Damian Grgat, župski pomoćnik u Drnišu. Propovijedao sam o sakramentu krštenja po kojem postajemo članovi Crkve. Poslije sv. Mise milicionar Marinović me pozva da pođem s njim malo dalje u šumu jer mi, navodno, ima nešto reći. Nisam pristao. "Ako mi želiš nešto reći, reci ovdje!" - odvratio sam mu. Stoga je poslao trojicu naprijed prema Drnišu da me dočekaju. No, narod je primjetio da se nešto događa;

momci su se usudili predbaciti mu što on ima s fratrom. Uputio sam se u Drniš u zaprežnim kolima praćen narodom sve do grada u kojem se o tom izgredu pročulo i prije nego smo stigli. Šef OZNE Ante Šupe mi je sugerirao da tužim milicionara. Odbio sam taj njegov farizejski prijedlog jer je zapravo iza svega toga stajao on. Iako se meni prikazivao kao najbolji prijatelj, bio sam svjestan kakav je to odnos. Naime, kad god sam dolazio u Drniš i odlazio na pazar, pratio me u stopu i s kim god bih se sastao, on bi ga ispitivao o čemu smo razgovarali. Naprotiv, Đuro Cerović, šef milicije na Unešiću, a ranije u Ružiću, došao je k meni i zamolio me da taj slučaj zaboravim i da ne prijavljujem milicionara Marinovića jer je taj u njegovoj nadležnosti. Naravno da nikada nikog ne bih prijavio, iako sam u ovom slučaju imao dovoljan razlog i dokaz da me Marinović htio napasti.

Na blagdan sv. Ilije 1946. za vrijeme procesije oko groblja, došli su neki iz Ogorja i Muća s namjerom da na me u procesiji bace ručne bombe koje su im u torbama nosile žene. Milicija je to na vrijeme saznala, uhapsila ih i zatvorila u fratarski svinjac. Meni su pak rekli da ne izlazim iz crkve dok mi ne jave. Potom me je milicija dopratila iz Kljaka u Gradac, a atentatore svezane odvela u Drniš gdje su bili odmah oslobođeni, a milicija ukorena što ih nije pustila da ubiju "bandita". Ipak, njihova je sreća što se ondje našla milicija, inače bi ih narod kamenovao.

U Gracu, u fratarskoj ogradi oko kuće, svako jutro nalazio sam prazne kutije američkih konzerva. Moje čuđenje nije dugo čekalo odgovor. Rekoše mi stara Mara Barać Jakovljeva i stara Matija Kunčević da po čitave noći u fratars-

koji ograditi borave vojnici s puškama i da nekoga čekaju. "Čula sam", pripovijeda Marija, a i Mara potvrdi, "kako pomalo i psuju. Već mjesec dana opsjedaju ovu kuću, ali nitko ne dolazi. Rano se dižem i po noći idem u pojatnu pa ih čujem i vidim. Zato po noći nikom ne otvarajte kućna vrata." Rado bih poslušao njihov savjet, ali...

Tako jedne noći dok sam spavao, netko zakuca. Bilo je to točno u ponoć. Osjećao sam se vrlo nelagodno. Ipak, us-tajem i kroz zaključana i zakračunata vrata pitam: "Tko je?" Malo mi je laknulo kad sam začuo glas Jose Šarića koji reče da mu je baba bolesna pa da je dođem ispovijediti. Uzeo sam sveto ulje i pošao s njim. Došavši u Vuliće upitao sam gdje je bolesnica, ali on mi odgovori da stara nije bolesna nego da je tu Mirko Goreta koji me želi vidjeti. Vidio sam Mirka, bez riječi se okrenuo i otišao natrag kući. Poznavao sam ga od prije: bio je jedan od onih što su odbjegli u šumu. I prije je bio u šumi pa se predao vlastima i onda opet odbjegao u šumu. Svi su se začudili što sam tako postupio, ali učinio sam što sam najbolje znao i mogao. Bio sam svjestan da će to sigurno doznati i partizani, a kako u nekoga nisam imao povjerenja, htio sam da sve to bude bez mene. Znao sam da na me uvijek budno motre pa nisam smio dati nikakav povod da me šćepaju.

Nikada nisam mirno spavao, a posebno otkako je u Promini kamenovan fra Mirko Validžić, a u Mirlović Zagori ubijen i kamenjem zatrpan fra Paško Bačić. Po čitave noći znao sam bdjeti iza zatvorenih škura i čekati napad ili provalu vrata župskoga stana. Da to nije bila paranoja potvrđuje i sljedeća zgodica: Dođe mi jednom Ante Pastuović i reče:

"Oče, noćas će Vas doći zvati bolesniku i ubit će Vas; i ja ću biti s njima. Ali, oče, prije smrt nego da me odate." Naravno, obećao sam mu šutnju. Uvečer oko 9 sati u kući sam upalio lučernu, zatvorio vrata, ali ih nisam zaključao i izašao iz kuće. Popeo sam se na čempres pred kućom i čekao "drage goste". Prođe 10 i 11 sati, prođe i ponoć, ali nigdje nikoga. Krasna noć; mljечноbijela mjesecina prosula se uokolo, a gusti čempres obgrlio me kao da je znao da mi treba utočište. Upravo sam namjeravao napustiti zaklon kad začujem klepet cipela od Buljevića kuća. Sav sam ušao u se. Brojim ih: 1, 2, 3, 4, 5. Da, točno petorica! Zaognuti plaštem tmine idu užurbanim koracima i ne zbore ni riječi. Ulaze u dvorište; penju uz vanjsko stubište; kucaju. Jedan će: "Gori svića, nije lupež još legao." Zovu: "Oče, oče, bolesnik." "Sigurno je zaspao", dobaci jedan. Gurnuše vrata našto se ona otvorile i sva petorica utrčaše u kuću. "Nema ga! Da ne moli Boga?" Odoše do kapele... "Izdani smo!" - na koncu zaključujući jedan, a Ante Pastuović će nato sudrugu Dušanu Perišiću: "Danas je s biciklom bio u Drišu i prošao je, Dušane, kraj tvoje kuće. Sigurno si mu ti kazao." "Baš ću ja kazati katoličkom fratru", čujem kako odgovara pravoslavač Dušan. Zamalo se i zavadiše. "Zora je, bježimo da nas tko ne bi vidio!" Kad su došli blizu Buljevića kuća, spuzao sam sa čempresa i dohvatio konop od zvona. Kad su čuli zvono, još više su ubrzali da ih ne bi tko vidio i tako se doznalo za njihovu noćnu rabotu.

U RUKAMA "NARODNE VLASTI"

Bijaše nedjelja, 19. listopada 1947. S Dinare se obrušavala bura donoseći sa sobom hladnoću. U Gracu sam slavio svetu Misu i krenuo u Kljake gdje sam služio i drugu svetu Misu. U toj župi zadržao sam se otprilike do 17 sati, a onda krenuo natrag u Gradac. Bura je bivala sve jača, a ja bosonog. Ušao sam u kuću promrzao do kostiju. Tada sam živio sam: sestra Marija bila je otišla u Hrvatsko Zagorje kod nevjeste Zorice, a majka kući u Siverić gdje je držala ovce o kojima se morala brinuti. Kako mi je u kući bilo hladno, pošao sam k Mari Beracevoj, ali ni kod nje na ognjištu nije bilo vatre kao ni kod Mare Lukičeve. Stoga pođoh Kaji koja je ranije kuhala bivšem župniku u Gracu fra Lujji Plepelu. Na ognjištu je plamsala vatra pa se skupilo dosta čeljadi; grijali smo se i razgovarali. Uto upade mladić Ante Jolić, koji je inače uvijek bio uza me, i usplahireno reče: "Oče, eno u Vašoj avliji nekakvo auto. Sigurno je UDBA. Bježite, oče, preko Svilaje u Vrliku pa dalje. Evo Vam 30.000 dinara." Zahvalio sam mu rekavši da nemam zašto bježati pa ustao i pošao kući. Ušavši u kuću na stolu sam zatekao pismo u kojem mi pok. Mate Barać Jakovljević piše

da je ušao u državnu službu, ali da će on i dalje redovito dolaziti na svetu Misu i nastojati biti dobar službenik. Pročitavši pismo poderao sam ga i bacio kroz prozor da moj župljanim zbog njega ne bi imao kakvih neprilika iako je "Ustav garantirao" sve pa i slobodu vjere. Izišao sam iz kuće i pred župskim dvorištem spazio auto i u njemu trojicu "revnitelja". Među njima prepoznao sam Josu Brakusa iz Trbounja, koji je radio u drniškoj UDBI, dok drugu dvojicu nisam poznavao. Bili su poslali nekoga iz Vidovića da me pronađe pa kad su me ugledali, obradovaše se, iziđoše iz auta i krenuše prema mojoj kući: jedan ispred mene, a dvojica za mnom. Kad smo ušli u kuću, pružajući mi ruke rekoše: "Došli smo vas posjetiti i ujedno uhapsiti." "U redu", odgovorio sam s osmijehom. Jedan od njih, neki Frano, primijeti: "Pa Vi se ne plašite?" Odgovorih mu: "A zašto bih se uznemiravao? Ta mi svećenici svjesni smo da ste kivni na nas i da ćete nas progoniti i hapsiti; razumijem ovo što se događa jer znam da vam je cilj sve svećenike, pastire hrvatskog naroda, baciti u vaše komunističke zatvore i zatrti. Ali znajte da je Kristov svećenik za Krista i Crkvu i za svoj hrvatski narod spreman na sve pa, ako ustreba, i na samu smrt."

Ne rekoše mi više ni riječi nego izvrših pretres u mojoj sobi, ali površno, onako pro forma. Prelistali su samo nekoliko od oko 2000 knjiga, koliko sam ih tada imao. Otiđoše zatim u drugu sobu gdje je inače spavala moja pokojna majka. Ispreturnali su krevet; uočili su mali koferić i u njemu našli moje propovijedi, moje radnje iz bogoslovlje. Uzeše to triumfirajući: "Evo za nas materijala!" Nasmiješih se: "Materijala ima dosta! Pažljivo pročitajte pa se tim okoristite."

Predajući ključ od kuće odborniku Miji Vidoviću, kojeg su pozvali da bude prisutan kao svjedok, zaprijetili su da će on odgovarati bude li nešto nedostajalo jer da oni ne uzimaju ništa osim fratra. Mijo drhti i plače. "Ništa se ne boji, Mijo!" - rekoh mu dodavši - "ako se ja ne vratim, doći će drugi fratar; neće propasti vjera u hrvatskom narodu." Na izlazu iz župne kuće stisnuo sam mu ruku.

Sjeo sam sa svojim noćnim posjetiocima u džip i krenusmo iz Graca put župske crkve ispod koje opazismo nekog mladića s puškom. Joso Brakus me zabrinuto upita: "Tko je to?" "Križari. Mene neće, a vi se mislite", našalih se našto se oni prepadoše pa dodah: "To je vaš čovjek koji čuva za drugu."

Prosljedili smo prema Drnišu. Ispod Kričaka u autu je nestalo goriva pa smo morali produžiti pješice. Ulazimo u grad i na putu do prostorija UDBE, koje su blizu Poljane, šetači me vide okruženog udbašima. Udosome u zgradu. U jednoj dvorani sjedi njih tridesetak, a među njima i Nikola Kujundžić zvani Kalin, četnik, a tada šef upravnog odjela. Vidjevši me počeo se cerekati pa sam odmah izravno reagirao: "Šta se smiješ, četniče! Zašto me niste došli hapsiti po danu, a ne pod okriljem mraka?" Zadovoljni uspješnom operacijom posvetiše se popratanom plijenu: prelistavali su moje spise, a jedan od njih (Mirko Rončević) naišavši na izvadak iz "Riječi", koju je u Splitu uređivao kanonik Pilepić, dobaci mi: "Ima ovdje materijala, ha?" "Ima, ima! Dovoljno za sve vas", odvratih mu jednakim riječima kao prije, "samo nastojte iz toga izvuci neku korist!"

Ubrzo sam iz jedne zgrade UDBE premješten u drugu:

naime, još iste večeri džipom me prebaciše na željeznički kolodvor, a odatle vlakom u Split. Pratih me Nikić Bućkov, pravoslavaac iz Siverića, i Nikola Lončar. U Splitu me predadoše šefu zatvora nekom Tadinu i tu sam proveo noć na golim daskama bez pokrivača uz napomenu da od subote u podne ništa nisam jeo. Ujutro mi se posrećilo: dobio sam dvije deke.

21. listopada fotografiraju me, uzimaju generalije i otiske, a sa saslušanjem su počeli tek 28. listopada. Trajalo je cijeli dan i bilo nastavljeno i sljedećeg dana. Ne znam je li se nebo sažalilo znajući moju daljnju sudbinu, ali toga dana kiša je lijevala kao iz kabla. Saslušavao me neki Baranović, a zapisničar je bio Vajo Krola iz Sinja. Ispitivanje se vrtilo u krugu - sve onako: gdje sam bio, gdje sam učio, koga poznajem... U jednom trenutku saslušavatelj isjetera zapisničara van, zaključa vrata pa mi reče: "Fra Julijane, strašna kiša, jadni križari, gdje će oni sada? I ja sam za njih pa mi ih je žao." Na to prozirno licemjerstvo odvratio sam: "Kad znate za njih i njihovi ste, podite i pružite im sklonište." Uto netko zakuca na vrata i na njima se pojavi Božo Vrančić, šef UDBE iz Drniša. Udvorno mi pruža ruku i pita me za zdravlje. Baranović mu reče: "Tvoj Julijan ništa ne zna; on nema pojma o križarima." Vrančić mu odvrati: "Ja sam vam i rekao da on s njima nema veze." I okreivši se meni reče: "Nisam Vas ja hapsio nego oblasna UDBA. Tako je pisalo i na hapšenici koju sam potpisao u Gracu 19. listopada." Potom me vratiše u samicu: niti me tko što pita niti k meni dolazi sve do 18. studenoga.

spomoćan. Donio je papir, stavio ga preda me i u ruku mi ugurao pero. On dikтира i ja poslušno pišem da nema Boga, da biskupi i svećenici samo lažu... Priponemuo je da će ovo "moje iskreno priznanje" poslati Slobodnoj Dalmaciji da ga objavi.

anjizovca & P. 223

Bio sam svjestan kako pišem protiv uvjerenja i protiv vlastite volje, ali nisam se mogao zaustaviti; pisao sam sve što je on diktirao. Na koncu sam se ipak toliko uspio pribitati i napisati da ne mislim tako kako je napisano. Čim je on to vidio, pobjesnio je pa sam opet morao sve iznova pisati: nema Boga... Osjećao sam silno poniženje i bespomoćnost. Prostorija se zatim napunila udbašima: izrugivali su me, smijali mi se i prijetili smrću. Na sav njihov trud ostao sam ravnodušan. Samo me misao na ono što sam, pod prisilom i djelovanjem opojnog napitka, napisao mučila pa sam priželjkivao smrt. Tako je prošao i petak 21. studenoga.

Osvanula je subota i još uvijek sam na nogama, mamuran i izmrcvaren. Na scenu je ponovno stupio Slavko Kušpilčić: najprije me "prijateljski", a onda krajnje sarkastično ispituje kakav je prema meni postupak. Preda me na suočenje dovodi neke između ostalog nagovara da me pljuju i da potvrđuju ono za što me on optuživao. Driškom ironijom pita me zašto nisam dolazio na OZNU kad je on bio šef. Odgovorio sam mu: "I ja sam bio vjerski šef u mojoj župi pa što ti nisi dolazio k meni?" "Bojao si se", nastavi on, "da narod ne bi pomislio da si naš špijun?" Odgovorio sam mu da nisam imao tamo posla, a s OZNOM se nisam htio družiti zbog svoga hrvatskoga i katoličkoga ponosa i uvjerenja, a također i stoga da ne bi tko u mene posumnjao

kako sam izdao Boga i hrvatstvo. "Ti si lud!", planuo je bijesno. "Jesam!", odgovorio sam.

Blizi se i večer. Iscrpljen sam i shvran; "kava" još djeluje. Udbaš dolijeva ulje na vatru: dovede me do prozora, bahato se maša za samokres i puca iz njega tik kraj mojih ušiju. Nervna napetost je bila na vrhuncu i kroz glavu mi prostruji misao da se bacim kroz prozor i tako svemu tome učinim kraj. Udbaš, kao da je prozreo tu misao, zatvori prozor i odvuče me nasred sobe. Najednom sam sunuo kroz vrata, niz stubište i vani. Stražar je trgnuo pušku i nanišanio. Čuo sam jednog udbaša kako viče: "Ne pucaj, poludio je!" Odrvenjele noge nisu mogle daleko; brzo su me šćepali i vratili unutra. Napominjem da sam već prvog dana stajanja morao skinuti habit, da se izvvana ne vidi kako fratar stalno stoji na nogama.

Posljednja noć u kobnoj prostoriji, noć nebulozna, noć strave i užasa; danju je ipak bilo nekako lakše. Kroz glavu prolaze kolone mravi. Haluciniram da se nalazim negdje u Kljancima, da vidim Siverić... Kad mi udbaš reče: "Evo nas u Austriji. Pobjegao si i vraćamo te natrag", doista mi je izgledalo kao da se vozim vlakom. Osvanula je i nedjelja. Slomljen sam, ali još uvijek priseban. Molim u sebi: "Bože, daj mi snage. Bože, nisam kriv za ono pisanje. Ti poznaš moje misli; ruka je sama išla tjerana nekom silom i pisala što nisam želio. Bože, oprostiti!"

U jedanaest sati udbaš Peran mi opipa noge i reče: "Još osam dana dok ne priznaš". "Mogu doživotno", odgovorio sam mu. Nato Kušpilčić donese neki papir i naredi mi: "Piši!" Buljio sam u njega nepomično pa je odlučio sam

napisati kako je postupak sa mnom bio korektan, što više, izvanredan. "Tako je", rekao sam i potpisao tu izjavu na ceduljici. "Sada idi spavati", na koncu će Kušpičić.

Poslije 123 sata provedena na nogama odveden sam u samicu gdje sam odmah zaspao. Probudio sam se u utorak oko podne. Da je utorak zaključio sam po hrani koju su mi poslali fratri; odmah sam, naime, uočio da takvu hranu nisam dobio gore dok sam stajao na nogama. Prebrojah: dvije večere - znači nedjelja i ponedjeljak i zaključih utorak je. To je potvrdio i posjet sestre Marije: oko podne sam izvana dobio hranu, što znači da je dan za posjete - utorak. Inače, iako sam u samici, nisam sam: svaki čas netko viri kroz otvor na vratima. Kad nema znatiželjnika, uzimam breviar i pokušavam moliti. Breviar sam sakrivao ispod deke kad god sam osjetio da se netko približava vratima. Ipak me jednom udaš zatekao naglo otvorišći vrata. "Što to radiš?", upitao je. Na moj odgovor: "Ništa, ništa, nema Bogal!", namijao se i otišao.

PRVO SUDENJE

28. studenog 1947. uručena mi je optužnica, a suđenje je bilo zakazano za 5. prosinca u Šibeniku. Međutim, naknadno je određeno da to bude 7. prosinca u Drišu i da suđenje bude javno. Motive takve odluke nije teško prozreti.

U subotu, 6. prosinca uvečer vlakom sam prebačen u Driš u pratnji milicionara Stipe Grgurevića, koji mi je kasnije bio stražar u St. Gradiški. Inače, bijaše to miran i tih čovjek; ništa nije činio mimo pravila u KPĐ. Vlak je bio pun ljudi iz okolice Driša, koji su se iz Splita vraćali kući. Okupljali su se oko mene i mnogi su mi se željeli približiti, ali im je stražar to prijecio. U Drišu sam prenoćio u prostorijama UDBe.

Osvanula je nedjelja; lijep, vedar dan. Kroz prozor vidim Driš pun svijeta; cijela driška krajina došla je na spektakl. Stražar Ivanda donio mi kavu, ali bojeći se da bi to mogla biti ona "kava iz sprave", nisam je ni okusio pa ni nakon stražarovog uvjeravanja da mi ju je poslao fra Ivan Abrus, tada župnik i dekan u Drišu. Potom me stražar, uperivši mi pušku u leđa, otpрати iz zgrade UDBe u kino-dvoranu. U

habitu sam; u ruci držim krunicu i molim. Mnoštvo svijeta prati me pogledom. Jedva sam ušao u dupkom punu dvoranu; mnogi nisu mogli ući pa su ostali vani, a neki su se vješali o prozore kako bi mogli pratiti proces. Prva mjesta u dvorani zauzeli su uniformirani udbaši kako bi impresionirali pa i zastrešili narod.

Počinjne rasprava. Predsjednik Okružnog šibenskog suda je dr. Srećko Berleghi, porotnici Tonći Nakčić iz Drniša i Mate Bračić iz Promine. Optužnicu čita Andrija Vučićević:

Optuženi Ramljak fra Julijan kriv je:

a) što je od neustanovljenoga dana pa do hapšenja održavao vezu sa oružanim banditima, primao ih u svoju kuću i pružao im pomoć;

b) što je u više navrata nagovarao pojedince da stupe u oružanu bandu;

c) što je jula 1947. u svojstvu župnika u Gracu predao desetak raznih formulara krštenica sa pečatom za odbjeglog ustašu Antu Prnjak, koji se ubacio u našu zemlju iz Austrije da bi organizirao ustaške bandite, koji su formulari imali poslužiti Prnjaku za ilegalno prebacivanje bandita u našu državu, te što je iste prigode nekoliko takovih formulara poslao oružanoj bandi Bogića radi lakšeg prebacivanja bandita po terenu, a jedan takav formular krštenice ispunjen na ime Ante Prnjak poslao banditu Turaliji, da bi se lakše mogao kretati po terenu drniškog kotara.

Sa mnomoj je suđeno još šest ljudi: Joso Šarić pok. Martina, Filip Gotovac pok. Mate, Dragutin Božić pok. Ante "Kulazić", Križan Gotovac Josipov, Dujko Šarić Jerkov,

Božo Skejo Matin.

Nakon što je pročitana optužnica, predsjednik suda je sve optužene osim mene pitao kakav je s njima bio postupak u istrazi. "A zašto mene ne pitate, kakav je postupak bio sa mnomoj?" - reagirao sam, našto sudac odbrusi: "Svama je postupak sigurno bio dobar!" Uspio sam se izboriti za riječ pa sam iznio sve što sam proživio u istrazi. Još dok sam govorio, a osobito kad sam završio, narod je bučno reagirao: "Zar se tako postupa sa svećenikom u istrazi! To li je narodna vlast!..." Uslijedilo je moje saslušavanje. Za odvjetnika sam uzео dr. Antu Milić-Štrkalja iz Drniša.

Moj odgovor na optužnicu glasio je:

a) u istrazi je Filip Gotovac rekao kako sam mu pripovijedao da su križari bili kod mene u kući, što je na suočenju opovrgnuo izričito rekavši da je lagao. Na sudu nije ništa priznao niti me je čim teretio kao ni Dragutin Božić. Nikada s nikim nisam o križanima govorio, niti su ikada bili u mojoj kući, niti sam im ikada išta dao, ili po bilo komu išta poslao. Svjedoci su: Ivica Vidović pok. Mate - sakristan, Božo Vidović Ivanov, Mara Berac Jakovljeva, Jakov Gugić Markov, Mate Berac Jakovljević, Matija Kunčević ud. Grgina i ostali seljaci iz Graca gdje sam živio.

Sve navedene za svjedoke sam predložio još kad sam dobio optužnicu, ali nije doveden ni saslušan niko iz Graca; odabrani su sve svjedoci koji su od mene kao župnika živjeli daleko više kilometara pa i desetaka kilometara. Konačno i ti odabrani na sudu su se povukli i priznali da su lagali protiv mene; oni pak, koji su svakodnevno bili sa mnomoj nijednu od inkriminiranih radnja nikada nisu čuli ni

vidjeli.

b) Optužnica me tereti da sam imao veze s križarima i da sam pojedinice nagovarao da im se pridruže. Udbaš Slavko Kušpilić torturom je od suoptuženih iznudivao priznanje da sam ih poticao na takav čin. Oni koji su u istražnom postupku popustili i "priznali", kasnije su se pokajali govoreći drugima kako će kad me sretnu pogledati mi u oči. Nije čudo da se nađe poneko i takvo stvorenje koje pod pritiskom ili zbog mlohava karaktera rekne neistinu i da se u određenom trenutku ponese nečovječno. Od Kušpilića pak nisam ništa bolje ni očekivao ta on je na razne i najpodlije načine htio izravnati neke osobne račune sa mnom. Naime, svojevremeno ga nisam htio crkveno vjenčati niti mu doći na pir, a ženio se iz Siverića pa je u njemu uvijek kipijela mržnja i želja za osvetom. Ja sam trebao biti njegov trofej iako je dosta nevinih već bio poslao na onaj svijet. Dovoljno je spomenuti da je odgovoran za smrt fratrića - Ivana Ramljaka, najpoštenijeg čovjeka iz Siverića, a ujedno oca svoje žene; štoviše, licemjerno je zavaravao cijelu njezinu obitelj da je živ i da se nalazi na Visu. Isti taj Kušpilić nagovarao je brata svoje žene Matu-Biću Ramljaka da laže protiv mene što je Bićo odbio tvrdeći kako me nije ni vidio negdje od 1940. god. pa i ranije.

c) da sam za križare izdavao formulare krsnog lista in bianco s mojim potpisom i župskim pečatom koji su im trebali poslužiti kao isprave. Za ovu optužbu sud nije donio ni jedan dokaz; ni jedan takav primjerak nije bio predložen. Na sudu je pokazan krsni list, koji sam ja legalno izdao 14. 7. 1947. god. Goreti Iliji za njegovog rođaka Antu Prnjak iz

Kljajaka; traženje krsnog lista Ilija je obrazložio rekavši da ga Ante Prnjak treba za rad u Raši.

Na sud je na suocenje bio doveden uhvaćeni križar Pero Turalija. Kad ga je ruku zavezanih na leđima u sudnicu uveo udbaški poručnik, nastao je tajac; sav se narod umirio i ostao bez daha. Naime, iz dosadašnjeg dijela rasprave bilo je očito kako ni jednu optužbu protiv mene ne mogu potkrijepiti dokazima, odnosno, bilo je očito da sam nevin. Vidjevi Turaliju s velikom bradom, svi su bili puni napetog iščekivanja. Moram priznati da ni meni nije bilo svejedno: taj nepoznati čovjek mogao je biti i plaćenik UDBe i reći bilo što, a tko bi UDBe i sudu dokazao laž i namještaljku...

U ruci sam držao križ od krunice i tih rekao: "Srce Isusovo, pokaži svoju pravdu i moć ili sada ili nikada." Nisam gledao u Turaliju nego preda se ili neodređeno u daljinu da suci ne bi rekli: kako mu namigujem i dajem neke znakove. Predsjednik suda Strečko Berlenghi rekavši mu da me pogleda upita ga poznaje li me. Kad su mu otključali ruke, Turalija se okrene prema meni i reče: "Ovoga svećenika nikada u životu nisam ni vidio, a niti čuo za njegovo ime." Sav se sud uskomešao, javnom tužiocu ispade olovka iz ruke, a ja sam se u sebi smješкао iako je za to bilo prerano. Porotnik Tonći Nakić "mudro" zaključui: "To je sigurno fratar pa neće da ga otkrije." Sudac ga je ispitao i koliko se sjećam, rekao je da je iz Kupresa i da ima ženu i četvero djece. Na njegovu izjavu da me ne poznaje, sudac mu pokaza zapisnik iz UDBe, našto on reče kako ne zna ni čitati ni pisati. Objasnio je kako su mu u Splitu donijeli neke papire da ih potpiše što je on i učinio; naime, rekao je da jedino zna napisati

ti, ili bolje potpisati, svoje ime i prezime. Na to mu sudac pročitao zapisnik koji je potpisao, gdje je stajalo da je dva puta bio kod mene. Turalija je na to odgovorio: "To su mi sinoć na UDBI sve pročitali i rekli da idem u Drniš na sud i da to sve rekнем jednom svećeniku u lice pa da će mi istra-ga biti lakša. Ovo je sud i ja moram istinu govoriti. Ovoga svećenika nisam nikada vidio niti za nj čuo." Protestni povi-ci prolamali su se dvoranom: "Tako se radi, tako se traže lažni svjedoci!" Urnebesna graja orila se neko vrijeme pa se stišala. Čitava Turalijina izjava nalazi se u zapisniku suđenja od 7. prosinca 1947. god. Osim toga, svakom je poznato da krštenica nije nikada važila kao legitimacija, a posebno ne u današnjem sistemu. Svjedok za ovu točku jest sam Goreta Ilija koji je došao po krštenicu. Kako je taj krsni list došao UDBI u ruke, a kasnije i na sud, ne znam; ustalom to je njihova, a ne moja stvar.

Nakon mene branili su se i ostali snoptuženi i svi su se tada izjasnili da u istrazi nisu ništa rekli protiv mene, a neki su se odvažili i priznali kako su ih mučili da bi ih prisilili na laž protiv mene.

Uzgred rečeno, prije moga hapšenja 19. listopada 1947. tj. isti dan kad sam uvečer i uhapšen, u Kljaticima poslije sv. Mise, Mačo Mrše mi je govorio da udbaši u Drnišu, gdje je i on bio nekoliko dana, prisiljavaju i nagovaraju sve redom da lažu protiv mene. Govorio je: "Moj oče, tko je pošten taj neće lagati, ali uvijek ima kukavica i oni će sigurno lagati protiv svakoga pa i protiv Vas, da bi sebe izvukli; čuo sam da su neki već nešto lagali protiv Vas." Naravno, pritisak UDBE, mučenja, opojni napitci i ina sredstva mogli su iz-

nuditi "priznanje" pa i najprozirniju laž protiv mene. Tim se koristila Oblasna UDBA kako bi me ocrnila i tako istjerala iz drniškog kraja budući da sam pastoralno djelovao duž čitave Petrove Gore (današnji Moseć) i od naroda bio veoma objubljen. Bio sam im trn u oku jer sam u svim selima služio sv. Mise, držao vjeronauk i ispovijedaao... Ta bio sam mlad, pun poleta i mladenačke žilavosti. Kako već rekoh svake sam nedjelje redovito slavio tri svete Mise; u Gracu, Kljaticima te u Čvrļevu ili Ramljanima, Vinovu Gornjem i Crivacu. Naime, u to vrijeme progona ostao sam jedini svećenik na tim prostorima, a kako su željeli obezglaviti narod da bi njime lakše mogli manipulirati, razumljivo je da im je moj svećenički rad smetao; koliko - vidi se iz mjera poduzetih da me uklone.

Kino-dvorana u Drnišu, gdje se održavalo suđenje, još uvijek je bila puna. Vidjeviši raspoloženje naroda, sud je otezao s izricanjem presude i čekao da se svijet razide. Optuživali su me još jednom točkom:

d) da sam javno s oltara napadao narodnu vlast. Za ovu točku za svjedoke sam pozvao sve koji su bilo gdje i bilo kada slušali moje propovijedi. No, uskoro je i javni tužilac, digavši se, povukao ovu točku uz obrazloženje da za nju nema stopostotnih dokaza. Dobacio sam mu: "Nemaš ni jednoga! Evo naroda pa neka kaže jesam li napadao tu vašu narodnu vlast." I ne upitan narod je reagirao povcima: "Nije, nije. Samo je propovijedaao Evanđelje i Boga!"

Moj branitelj dr. Ante Milić - Štrkalj obratio se sudu riječima: "Slavni sude, pred nama stoji ne običan čovjek, nego čovjek u habitu: svećenik, sin ovoga kraja." Sudac ga

je odmah prekinuo: "Mi ga ne sudimo zato što je svećenik" Ante je dodao: "Ovo govorim da svijet znade." "A, tko ga ne zna?!", nervozno će sudac. Branitelj je završio riječima: "Tražim da se moj klijent pusti na slobodu. Prvo: pravedan je; drugo: to traži narod; a treće: da nam u inozemstvu ne bi predbacivali kako sudimo pravedne svećenike."

Čekalo se i otezalo s izricanjem presude sve do 22 sata. Po tko zna koji put sud se povlači na vijećanje, a narod u dvorani i oko dvorane viče: "Na slobodu, na slobodu, pravedan je! Mi smo narod! U ime naroda se sudi, nevin je, na slobodu s fra Julijanom." Prolaze duge minute; sudsko Vijeće ulazi u dvoranu pa svi ustaju. Sudac Bertlenghi uzima papire u ruke, a zapisničar Ugļješa Kovačević iz Drniša gleda me tužno; bili smo kolege i prijatelji u građanskoj školi; znao je presudu i bijaše mu žao, ali kao obični sudski pisar bio je nemoćan. Sudac čita: "Osuđuje se optuženi Ramljak fra Julijan na 8 (osam) godina lišenja slobode s prisilnim radom i na gubitak političkih i pojedinih građanskih prava u trajanju od 5 (pet) godina." Nije sudac ni dovršio s čitanjem kad nastava vika, lupanje po klupama. Urnebes. "Dolje banditski sud! Mi smo narod! Na slobodu! Fra Julijan je pravedan!" To je potrajalo desetak minuta. Sudsko vijeće i svi udbaši zapanjili se, ali narod ne prestaje. U dvoranu upade milicija pa hapsi, odvlači van, galami... Posao im se izjalovio i nisam mogao odoliti, a da se ne nasmiješim. "Vidi fra-tra kako uživa", reče jedan od njih. "A tko ne bi?", odvratio sam i nastavio: "Čujete li glas naroda u čije me ime sudite." Iz dvorane su me odveli u zatvor ispred kojeg se nalazilo preko stotinu mladića i djevojaka koji su vikali: "Ne bojte se, fra Julijane, banda Vas sudila, razbojnici! Dolje bandit-

ski sud...!"

Odatle me odvedoše u prostorije UDDE gdje mi usred noći kao ris ljut dođe Slavko Kušpilić, zajedno s udbašom Josom Brakusom koji me htjede pecnuti: "Heroj dana, fra Julijan!"

Slavko je tražio da dadem pismenu izjavu kako je na UDBI postupak sa mnom bio dobar pa da odmah mogu na slobodu. Ako ne vjerujem, da odmah idem spavati kod fratara, a da do dva mjeseca za Borbu dadem izjavu kako je postupak sa mnom bio dobar. Rekoh mu: "Pa istinu sam već rekao."

Naime, kako rekoh, na sudu sam već bio iznio kakav je bio istražni postupak, posebno onih 123 sata neprekidnog stajanja na nogama u stavu mirno. Tada su mi također nudili da izidem iz fratara pa da će mi odmah dati profesorsko mjesto u Splitu, ali sve sam to odlučno odbijao; bio sam spreman radije pravedan robijati nego se prodati. Na to mi je Slavko Kušpilić opsovao Boga rekavši da tako ni Stepi-nac nije govorio. "Možda njega niste ovako mučili kao mene", pecnuo sam ga. "Znam da je istina sve ono što si rekao", priznao je Slavko, "ali nije zgodno". Krivo mu je bilo jer cijeli Drniš i drniški kraj čuli su da me je on mučio. Na kraju mi je zaprijetio: "Upamtiti ćeš! Opet ćeš na sud i odtjet će ti glava!". "Hvala Bogu!", rekao sam gledajući ga u oči. Tako je završio taj noćni susret.

U zoru, pod okriljem mraka da ne bi svijet vidio, odvedoše me u Šibenik u zatvor. Osam dana bio sam u zajedničkoj sobi, sve dok neki iz Tužilaštva nije naredio upravniku zatvora da me smjesti u samicu; u njoj sam samovao sve

do Badnjeg dana kad su tu smjestili Franju Kovara, svećenika iz zadarske biskupije koji je bio župnik u Ražancu. Dan po Bogojavljenju (7. siječnja 1948.) pridružio nam se i visovački gvardijan fra Ćiril Vrcan, osuđen predhodnog dana na osam godina zatvora, navodno zbog toga što je, radnicima samostana dopuštao i odobravao da preko Krke prevoze križare koje je na Visovcu ugošćavao i davao im hranu, a koji su, prema tvrdnji suda, u Drišu u dvorištu Maće Budiše 27. kolovoza 1947. bacili bombu. S fra Ćirom Vrcanom osuđen je i fra Frano Topić, župnik sela Rupe, jer je, prema njihovim tvrdnjama, izraziti neprijatelj novonastalog poretka te je bio povezan s "odmetnicima" na području kotara Driš i kotara Šibenik. Zajedno s njima osudili su još petoricu seljaka iz Rupa i jednog samostanskog monaha.

Od svećenika prvi me je posjetio fra Špiro Živković, gvardijan samostana sv. Lovre u Šibeniku, koji mi je svakog dana slao ručak i to izvrsan ručak, kakav oni u samostanu sigurno nisu imali. Tako je bilo dok mi ručak nije počeo donositi Andrija Ušljebka koji ga je u gradu mijenjao za lošiji, što je, došavši mi u posjetu, opazio fra Mirko Validžić i to dojavio o. gvardijanu. Posjetili su me i o. Jerko Lovrić, meštar novaka na Visovcu, o. Celestin Belamarić, o. Ivan Bilušić i o. Ante Radić. Prilikom posjete fra Ante Radić je samo gledao u me i plakao. Pokušao sam ga oskoltiti; prostodušno upitah: "Oče fra Ante, ta što plačete?", ali on je sjedeći kraj mene sav obliven suzama samo kao malo dijete tepao: "Brate moj, brate moj!" I otišao je od mene tako zaplakan.

PUTOVANJE PREMA LOGORU

Osvanuo i 24. siječnja 1948. Pomocnik upravnika, Marinko, prozove me i naredi da spremim svoje stvari. U zatvorskom dvorištu skupilo nas se oko 80 osuđenika; svi smo "u stroju". Nakon prozivke pokret. Upravnik Joso Guberina pristupi k meni: pozdravi se sa mnom i zaželi mi sretnan put i što skoriju slobodu. Na željezničkom kolodvoru ukrcaše nas u marvinske vagonne iako smo za predstavnike novog poretka bili gori od marve. Budući da je taj transport trebao ići za Lepoglavu, kad smo stigli u Zagreb mene izvedoše iz vagona i odvedoše u zatvor u Savskoj cesti; moje je odredište bila Stara Gradiška, najzloglasniji zatvor u kojem su život gubili i u novoj dimenziji pronalazili svećenici iz Hrvatske.

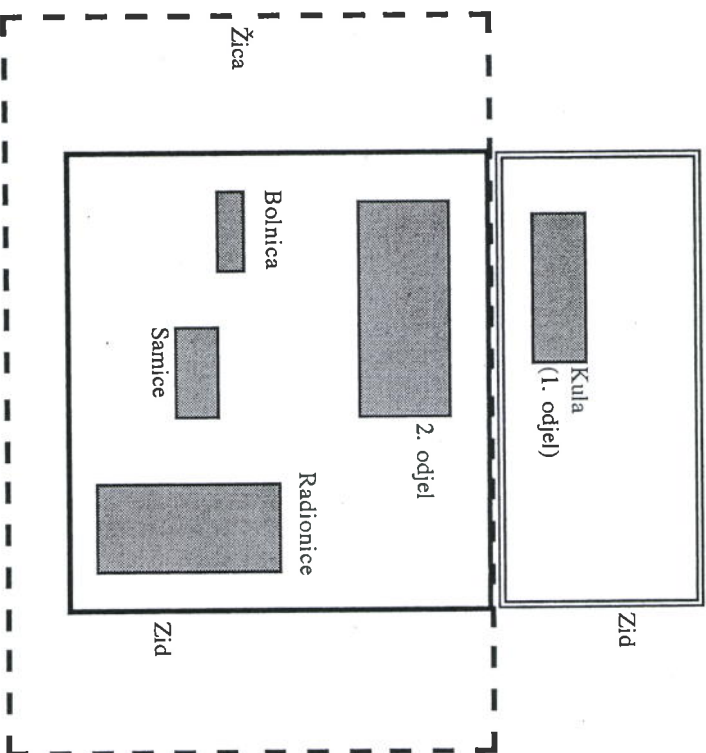
Sljedećeg dana, rano, ujutro u društvu nekoliko kriminalaca i u pranju dvaju stražara iz Zagreba me odvedoše u Staru Gradišku. Čim sam stupio u zatvorsko dvorište, navališe milicionari i neki u civilu kao bijesni psi, vjerojatno da im presioniraju novopridošle. "Tko si? Što si?" Vidjevi iz spisa tko sam, sasuli su psovačku paljbu, a onda me, iako dot-

azim iz šibenskog zatvora, pomno pretresli kao da su očekivali da će u najmanju ruku naći atomsku bombu. Kad je milicionar otvorivši kofer vidio brečvar, a bila su četiri pogrdnijim psovkama. "Ovdje nema ni Boga ni molitve!", bacaj moje stvari; pokupi ih i stavi na stranu. Ako ih ne smijem imati uza se, spremi ćemo ih u polog pa ako ikada me upita odakle sam. Odgovorio sam mu, da sam iz ove džlave i da sam sin ove zemlje Hrvatske. Nije mi više rekao ni riječi.

Odvodoše me na kupanje pa u karantenu. Bila je to soba broj 25 u prizemlju zloglasne Kule. Jedan drugi stražar niz stepenice me gurnu unutra. Odmah dođe pisar Josip Toth, i sam robijaš, da uzme podatke. Soba napučena kao šipak; osuđenici radoznalo pitaju odakle sam. Čuvši da dolazim iz Šibenika, svi se udaljuju od mene jer su oni uglavnom bili iz Korduna, Zagreba i gornjih krajeva. Ipak, malo potom, pristupi mi jedan mladić pa me upita kako je u Šibeniku završilo suđenje fra Julijanu Ramljaku. "Dobro", nasmijsao sam se. "Dobio je lipu porciju - 8 godina." Tada me je prepoznao i uzviknuo: "To ste vi oče!" "Da, to sam ja." Bio je to Nikica Mazalin, student medicine rodom iz Miljevacaj; za boravka u karanteni stalno smo se družili. Inače, nije bilo vremena za prilagođavanje: u karanteni se nova životna stvarnost nametala neumoljivom grubošću: ležali smo na podu bez ičega; "kibla" se nalazila nasred sobe, neogradena. Prožimao me osjećaj stida i poniženja, ali potreba ne podnosi nikakav obzir. Vode za umivanje nismo imali ni jedan

dan. Hrana nikakva. Kruha tek 15 dkg dnevno. Hranu što sam je bio sa sobom ponio, razdijelio sam u zatvoru u Zagrebu i ovdje čim sam došao. Novi život započeo je već prvog jutra: čim je osvanulo, naredeno je ustajanje, iako se iz karantene ne izlazi van. Za razliku od nas, osuđenici koji su u sobama imali su ujutro tzv. "mrtvu šetnju": šetali su poredani četiri i četiri s rukama na leđima i pogleda uprtog u vrhove prstiju na nogama. Ne smije se nigdje okretati pa ni nos obrisati. Revni stražari raspoređeni na svakom kutu odmah reaguju: izvode, zapisuju i šalju upravniku na kazneni raport koji, naravno, kažnjava - kao da se radi o velikom prekršaju - sa 14 dana samice, bez posjete i zabranom pake-ta do tri mjeseca. Jutarnja šetnja traje čitav sat, a onda opet u sobe. Za doručak se dobije malo "crnačkog znoja" (navodno, crna kava) ili neki divlji čaj. Potom je slijedilo raspored za rad.

Svećeničke je sobe bilo lako prepoznati: vidjelo se kako miću usnama i nije bilo teško zaključiti da mole Boga. Među živim šetačima "mrtve šetnje" opazim školskog kolegu fra Milana Šetku, zatim fra Leonarda Bajića, fra Bernardina Topića, fra Bernarda Medvida. Približio sam se velikom prozoru koji je pokrivao čitavo pročelje sobe. Prvi me primjetio fra Leonardo Bajić, koji me pri trećem krugu oko Kule malo bolje pogleda i niz obraz mu potekoše suze. I meni se steglo oko srca videći kako robija krepoplan čovjek, uzor naše Provincije, ponižen i u odpranom odijelu, a ni kriv ni dužan. Među njima sam opazio i fra Jozu Viskovića. Uočili su ih i ostali u karanteni: kad bi prolazili ispred našeg prozora netko bi primjetio: "Ovo su popovi!" U karanteni sam ostao do 12. veljače.

PRIBLIŽAN TLOCRT LOGORA STARA GRADIŠKA

Jednoga dana, nakon što smo dobili matične brojeve, a moj je bio 4755, razbacuju nas po sobama. U Kuli na katu prolazim pokraj sobe 20; kroz otvorena vrata ugledao me fra Leonardo Bajić i mahnuo mi rukom; milicionar me smjestio u sobu broj 19. O. Leonarda nisam više vidio jer je bio obolio, nakon čega je odveden u bolnicu gdje je i umro 18. veljače. Bilo bi čudo da je preživio. Pred kulom je zajedno s oko 200 drugih bolesnika na snijegu i ledu čekao liječnički pregled oko 2 sata. Odatle su ga već klonulog na deki odnijeli u bolnicu. Pred bolnicom je opet na snijegu i ledu čekao druga 2 sata da bi tek onda bio primljen u bolnicu. Upala bubrega, gripa ili jednostavno rečeno: robija! - prekinula je nit njegova života. Uza nj je također bolestan bio i fra Krsto Kržanić koji mi je kasnije pripovijedao kako je umiruću na njegovim rukama rekao: "Umirem nevin", dok su mu se niz lice slivale suze. Svake sam godine na godišnjicu njegove smrti u zatvoru za nj slavio sv. Mišu, a svi ostali svećenici bi se pričestili. I u teškim starogradiškim okolnostima o. Leonardo Bajić se potvrdio kao krepostan čovjek, uzor redovnika i kao takav ostao u divnoj uspomeni i svećenicima i civilima.

Kad me stražar uveo u sobu broj 19, tamo sam zatekao fra Milana Šetku i fra Bernarda Medvida. Primili su me bratski: prisjećajući se svoga iskustva karantene kao logora gladi, za me su sačuvali i pripremili za te (ne)prilike obilje hrane. Ova i još druge dvije sobe pune su svećenika. Tih dana nismo ništa radili nego zaključani u sobama sjedili, a na hodnik izlazili samo kada se dijelilo ručak. Inače, u sobama je vladala savršena tišina; nitko nije smio razgovarati, nego samo šaputati s najbližim susjedom.

Umuknuo je i pokucao na vrata; otvorio mu je neki u civilu, kojem reče: "Vodi me odavde, jer ovaj neće o ničemu da govori." Pretpostavljam da je bio jedan od njih. No, namještajka je bila neosnovana jer o križarima nisam imao što pričati. Oko podne k meni u sobu ušao je javni tužilac za oblast Dalmacije Pero Rončević i upitao: "Fra Julijane, jesi li se sam sebi ispovijedio što si sagriješio?" - "Nemam što ispovijedati jer nisam ništa loše napravio." - "Vidjet ćemo mi to!" - reče samouvjereno i prijeteci te otiđe.

5. ožujka, ujutro oko 8 sati, odvedoše me u Šibenik, a da mi u međuvremenu nitko ništa nije rekao. Samo su na vrata ćelije dolazili mnogi udbaši, provocirali me, podrugljivo se smijali i odlazili. U Šibeniku me strpaše u samicu. Sam sam sa svojim mislima i sa svojim Bogom. Niti me briju niti šišaju...

Čini mi se da je bio 15. ožujka kad je stražar otvorio vrata i odveo me u kancelariju. U njoj je sjedio Ante Šupe, koji je 1946. i početkom 1947. bio šef UDBE u Drišću. Odmah je počeo s pitanjima:

1. "Tko je napao rudnik Siverić u noći 13. na 14. januara 1947?"

"Ne znam", odgovorio sam.

2. "Što ste vi civilni imali od oružja?"

"Ne razumijem pitanje i o ničemu nemam pojma."

3. "Komu ste dali da štampa neprijateljske letke i gdje ste ih širili?"

"O svernu tome nemam pojma", odgovorio sam mu.

4. "Tko je bacio bombu u Drišću?"

"Ne znam."

5. "Koliko ste imali pištolja kad ste čekali kamion s novcem?"

"Nemam pojma o čemu govorite", odgovorio sam i potpisao zapisnik.

Uvedoše Matu Ramljaka Framinog iz moga rodnog mjestaja; bijaše sav isprebijan tako da se jedva držao na nogama. Šupe ga poče ispitivati, a Mate videći mene pred sobom zanijska ono što je prije tvrdio. Ante se na njega izderao, a on, prestravljen, izjavi da sam ja za sve to znao. Uto dovedoše i Marka Odaka iz Siverića koji je tvrdio da sam ja sve naredivao i s njim sudjelovao te da sam mu između ostalog naredio da baci bombu u Drišću, a budući da se on bojao, da sam tada to naredio Mati Ramljaku. Šupe ga priupita: "A gdje ste onda pili vino?" "Kod župnika Abrusa u Drišću", odgovarao je Marko spremno. Moram pripomenuti da se on i Mate nisu složili ni u jednoj točki. Saslušanje je završilo pa me iz lošeg društva ponovno vratiše u samicu.

Ne znam što je gore - njihovo društvo ili samica; u glavi se roje misli koje je teško povezati: jesam li već poludio, što se to zapravo oko mene događa...?

19. travnja u samici se popeh na prozor baš u trenutku kad je fra Ivan Abrus ulazio u zahod po vodu. Nakašnjah se, a on prepoznavši mi glas, okrenu se i upita: "Što lažeš protiv mene, što me teretiš?" "Nemam pojma o ničemu; ti udbaši te varaju i obmanjuju", odgovorih mu. "U redu, sada sam miran iako me terete za nešto o čemu nemam pojma",

nemoćno će fra Ivan našto dometnut: "Ni ja ne znam za ništa."

Jednog jutra, negdje oko 1. svibnja, otvori stražar vrata i zove me da podijelim čaj po samicama. Kad je otvorio vrata prostorije u kojoj je čamio fra Ivan, on, ugledavši me, pobježe od mene, a stražar Miro Božikov iz Murtera će mu: "Što bježite, i ovo je fratar?" Dodao sam: "Znamo se mi dobro." I Ivicu više nisam vidio ni čuo do suđenja.

Nitko k meni ne dolazi: samo bi jedanput mjesečno navraćao neki udbaša s velikom "zvizdom" na prsima koji me jednom zgodom pećnu: "Vi se ne brižete! Zar i vi fratri nosite bradu?" Nisam mu ostao dužan: "Nisam ja četnik, nego nitko me ne brije, a sam nemam čime." Na ovo mi nije ništa odgovorio. Shvatio je.

Dana 15. lipnja, poslije podne, otvoriše se vrata samice; izvedoše me iz te i prebaciše u drugu, ali ovaj put u Splitu. Bijāše to prostorija pod zemljom u kojoj stalno gori svjetlo, a voda seže do gležnja. U njoj sam ostao oko 20 dana. Jedne noći otvoriše se vrata na kojima prepoznah Mira Jajčanina. Poznao sam ga iz Sinja: bio je siromah i uvijek je visio u samostanu pa smo mu mi đaci davali hrane. Pogledao me, udario nogom i otišao; ostao sam u svojoj vodi i tišini. Ujutro su me pozvali da popišem dalje zapisnik istrage kad naleti moj noćni posjetilac. Čim me ugledao, ironično reče: "Fratre, i ti u zatvoru?!" "Vidio si ti mene noćas kad si me udario nogom." "Pa nisam znao da si to ti" - odvratit Miro. "Da, da, nisi znao da sam to ja. Tko tebe krubom, ti njegga nogom - tako se zahvaljuje za dobroćinstva." Slično sam prošao i s Miljenkom Erdelezom iz Vrlike. On je bio

učenik naše gimnazije u Sinju i ja sam ga u Vrlici za vrijeme praznika 1939. poučavao latinski. Kad sam ono ispitivan 123 sata u stavu mirno, dođe Miljenko i osjećajući se nadmoćno poče se rugati: "Vidi fratra i on u zatvoru! Kakvo si to zlo učinio?" Bez oklišanja sam odgovorio: "Učinio sam zlo što sam u Vrlici tebe poučavao latinski kad si bio učenik naše gimnazije." Pocrvenio je, tim više što mu se i udbaši narugaše: "A i ti si učio za fratra?" "Nisi to morao reći", predbacio mi je Miljenko. "Ni ti nisi trebao izazivati i sa mnom se rugati; dobro znaš da ne ostajem dužan", odbrusio sam mu.

Ponovno me odvukoše u Šibenik, u zatvor. Kao i prije, svake večeri čujem plač, viku, lupanja; zatvor se ori od jauka iz samica...

11. srpnja dobio sam optužnicu, a rasprava je bila zakazana za 14. srpnja. Iako sam izjavio da ne trebam odvjetnika, na sudu su mi ga sami dodijelili po službenoj dužnosti. Naime, predsjednik suda dr. Srećko Berlenghi rekao je na početku rasprave: "Uviđa se potreba da se fra Julijanu Ramljaku odredi odvjetnik." Tako su mi za branitelja odredili dr. Božu Dulibića.

Osvanuo je i 14. srpnja. U 8 sati nas desetoricu optuženih stražari uvode u sudnicu. Na čelu kolone sam ja - bez habita, jer od suđenja i odlaska u Staru Gradšću nisam ga više imao. Dok smo prolazili hodnikom, neki mladi udbaša me posavjetova: "Laži protiv fra Julijana da ga što žešće osude!" "Hoću, hoću, bez brige, a taj fra Julijan sam ja", odgovorih spremno našto on posrtao pobježe.

Mala dvorana, rasprava tajna; no, ipak bijaše prisutno i

nešto naše rodbine kao i fra Celestin Belamarić, tada župski pomoćnik u Šibeniku - Varošu. Optužnicu je pročitao Slavko Kušpilić, prije istražitelji, a sada javni tužitelj (on mi je još prije bio najavio ponovno suđenje). On je zastupao optužnicu što je protiv pravnih propisa; naime, nedopustivo je da u istoj stvari ista osoba bude i istražitelj i tužitelj. No ovdje, kad je riječ o Hrvatima i hrvatskim svećenicima, ti propisi nisu vrijedili. Nova me optužnica tereti da smo ja i svi suoptuženi osnovali "ustaško - križarsku organizaciju" s ciljem obaranja države.

Dok sam na prvom suđenju u Drnišu 1947. bio optužen za tri, sada me optužnica teretila za sedam krivičnih djela. I dok sam u prvom istražnom postupku pružao dokaze protiv optužaba, ovaj sam put odlučio za vrijeme istražnog postupka ne govoriti ništa sve do samog suđenja da mi u međuvremenu ne bi još nešto izmislili i imputirali.

U drugoj je optužnici između ostaloga stajalo da se za vrijeme prvog suđenja nije znalo za "predmetna utužena djela.., makar ih je optuženik izvršio u isto vrijeme i u istom kraju." Navodi se još da je optuženi kao "rukovodilac i inspirator ustaško-križarske organizacije" sve to činio "da zadovolji svoju zvjersku i ubilačku čud, kojoj je teško naći premca" te da takvom "opasnom društvenom elementu uopće ne može biti mjesta ni u ljudskoj, a pogotovo ne u našoj državnoj zajednici", jer je "optuženik izvršio društveno najopasnije radnje".

Tako označen, zajedno s još devetoricom, optužen sam za sljedeća krivična djela, na što sam iznio svoju obranu:

1. "Poslije održanog sastanka s odmetnicima

(12. siječnja 1947.), u noći na 13. siječnja 1947. izvršili su oružani napad na barutni magazin rudnika Siverić ... a u cilju uništenja ne samo ovog magazina, nego i samih postrojenja rudnika..."

Na prvu točku optužbe branio sam se ovako: U nedjelju ujutro, 12. siječnja 1947. služio sam sv. Misu u Gracu, zatim oko 13 sati u Kljancima. Poslije sv. Mise vjenčao sam Ivana Mešin Iljima iz Umljanovića s Mandom (Uršulom) Goreta Markovom iz Čavoglava. Nakon vjenčanja sa svatovima sam pošao u kuću Marka Gorete u Čavoglave, gdje sam se zadržao do sutona, a u suton također zajedno sa svatovima otišao sam u Umljanoviće k Iliji Mešin. Za stolom sam ostao do ponoći. Prespavao sam u kući Ante Mešin - Muse. Ujutro sam u Kljancima služio sv. Misu i poslije nje djeci držao vjeronauk. Umljanović je od Siverića udaljen 12 kilometara. Poslije podne sam s Antom Mikelić i Stipom Derek Ivanovim otišao u Čvrljevo, kamo smo stigli pri zalazu sunca. Odsjeli smo u kući Ivana i Ante Božić-Stanić gdje sam čitavu večer ispovijedao, zatim večerao i poslije 23 sata, 13. siječnja 1947. u istoj kući otišao spavati.

Čvrljevo je od Siverića udaljeno oko 30 km. Sutradan, 14. siječnja 1947. na blagdan Imena Isusova, služio sam sv. Misu, a poslije podne se vratio u Umljanoviće gdje sam opet prenoćio u kući Ante Mešin - Muse. Svjedoci su za to: Ante i Marko Goreta, Filip Gotovac iz Čavoglava, Božo Skejo Matin i žena mu Anka iz Ružića; Mešin Iljija, Ivan, Jakov, Ante Mešin - Musa, Petar Lela, Stipe Derek Ivanov, svi iz Umljanovića; Ante Mikelić iz Kljaka, Ivan i Ante Božić-Stanić te Marko Kukić iz Čvrljeva. Mogu se saslušati

svi seljaci iz Čvrlejeva i Umljanovića. Osim toga neka se vidi Matična knjiga vjenčanih župe Kljajci od 12. siječnja 1947.

Nakon mog iskaza sud se povukao. Poslije nekoliko minuta vratiše se, a sudac Berlenghi iznese mudar zaključak njihovog vijećanja rekavši da sam u isto vrijeme mogao biti na oba mjesta. "Nemam moć bilokacije kao sv. Ante", priznao sam pomalo žaleći što je tako. "Bit ćeš suden, bio ti kriv ili ne!", odrješito je zaključio sudac.

2. "Uoči dana osnivanja tzv. NDH u travnju mjesecu 1947. godine, a nakon sastanka održanog u blizini sela Siverić... Ramljak fra Julijan i Ramljak Mate uvečer su, po zaključku na ovome sastanku, po brdima od Promine sve do Drniša pali vatre u cilju uznemiravanja radnih masa kotara Drniš te djelovanja na iste da se pridružeju odmetnicima."

Na ovu optužbu odgovorio sam: Tih dana upoče nisam bio u Siveriću niti u njegovoj blizini. Dana 1. travnja 1947. rano ujutro išao sam u Mirlović Polje (u Kljačine) Joki Buzovu podijeliti sakrament umirućih. Isti je sljedećeg dana i umro. Vratio sam se u Gradac i poslije podne državnim cestom ispod Kričaka biciklom se odvezao u Drniš gdje sam ostao 2. i 3. travnja radi isповijedanja i obreda Velikog tjedna. 4. travnja (Veliki petak) biciklom sam se ispod Kričaka odvezao u Gradac, a potom i u Kljake, gdje sam obavio obrede Velikog petka. Po završetku bogoslužja ponovno sam se istim putem biciklom vratio u Drniš gdje sam uvečer vodio procesiju Velikog petka. Na Veliku subotu, 5. travnja 1947. imao sam raspored kao i prethodnog dana, a 6. travnja ujutro biciklom sam se odvezao u Gradac gdje sam služio sv. Misu, a zatim i u Kljajcima. Poslije sv. Mise

u Kljajcima vjenčao sam Matu Blaževića (Zelića) s Anom Jukica iz Čavoglava. Kod njih sam bio na piru i prenoćio u kući Nikole Jukice.

Dan poslije, 7. travnja 1947. na Uskrsni ponedjeljak, služio sam sv. Misu u Kljajcima, a zatim u Gracu, a 8. travnja 1947. na Mosecu u crkvi sv. Martina, nakon čega sam preko Žitnića došao u Drniš i tu prenoćio. U jutarnjim satima 9. travnja 1947. otišao sam na Visovac gdje sam i ostao sve do 12. travnja 1947. da se malo odmorim od napora Velikog tjedna.

Naveo sam svjedoke: fra Ivan Abrus, fra Damijan Grgat iz Drniša; Ivan i Božo Vidović iz Graca; Mate i Nikola Jukica, Petar i Mate Blažević - Zelić, Filip Gotovac (svi iz Čavoglava); Ivan Višić pok. Cvitka, Cvitko Čule iz Kljaka. Zatim sam napomenuo neka se vidi Matična knjiga vjenčanih župe Kljajci od 6. travnja 1947. i neka se vidi knjiga odsluženih sv. Misa s mojim potpisom na Visovcu i u Drnišu. Na sve to sudac je samo odmahnuo rukom i prošlijedio prema već zacrtanom cilju.

3. "Na održanom sastanku s odmetnicima u mjesecu kolovoza godine 1947. donijeli zaključak da članovi ove organizacije izvrše atentat na srpsko pučanstvo u Drnišu i to dana 27. 8. 1947. kada ovi budu povodom praznika u masama na okupu. A to s razlogom da bi pred masama opravdali svoju tobožnju snagu i da bi u isto vrijeme prisilili samu masu na pomaganje odmetnika pa su za izvršenje samog atentata, a preko Ramljak fra Julijana, odredili drugoptuženog Matu Ramljak, što je on napred spomenutog dana oko 24 sata navečer i učinio baci viši bombu u grupu ljudi, koja se u tom momentu nalazila u Budišinoj avliji od koje je što teže, što lakše ranjeno 8

Ilica, dok su Odak Marko, Radeljčak Marko, Tomić Ivica, Živković Mile i Abrus fra Ivan bili određeni za samu organizaciju atentata kao i za skrivanje atentatora po izvršenom zločinu, što su oni stvarno nakon održanog sastanka u župskom stanu Abrusa fra Ivana i izvršili, omogućivši atentatoru Ramljak Mati da se neopaženo izgubi iz Driša. "

Ne treba posebno naglašavati da je ova kao i sve ostale točke optužnice potpuno izmišljena i iscenirana: đavolsko-bebožnički pripremio ih je Slavko Kušpilić i njegova razbojnička banda koja je tada bila zakon.

Odgovorio sam ovako: Od 10. - 14. kolovoza 1947. iz Driša nisam nigdje odlazio. 14. kolovoza poslije podne biciklom sam se ispod Kričaka odvezao u Gradac gdje sam ispovijedao do kasno u noć. 15. kolovoza služio sam sv. Misu u Gracu, a zatim u Kljaticima. Nakon bogoslužja u Kljaticima istim sam se putem vratio u Drišu gdje sam i prenoćio. Dan poslije, 16. kolovoza, u Drišu sam vodio procesiju i služio sv. Misu na kojoj je propovijedao fra Frano Bliokapić. U to vrijeme nisam bio u Siveriću niti u njegovoj blizini. 26. kolovoza vlakom sam oputovao u Split, a u Driš sam se vratio također vlakom 27. kolovoza 1947. u 18 sati. Sa mnom je došao bogoslov fra Petar Janković koji je putovao svom stricu fra Jozi u Vrliku.

Naveo sam i svjedoke: Fra Ivan Abrus i fra Damjan Grgat iz Driša; fra Frano Bliokapić iz Knina; Ivica i Božo Vidović iz Graca; Dane Meštrović iz Ružića; Ivan Višić i Cviko Čule iz Kljaka; Filip Gotovac iz Čavoglava; Ivan i Ante Božić-Stanić, Ante Božić (fotograf), Marko Kukić, svi iz Čvrtljeva; Jakov Grbeša, Jure, Ivan i Mate Grbeša, svi

iz Vinova Donjeg; Jakov Gotovac, Ante Ivčić iz Vinova Gornjeg; fra Petar Janković iz Zagreba, Vrbanićava 35.

Prethodno je Maćo Budiša UDBI bio dao izjavu da su se u njegovoj avliji bili posvađali Srbi iz vrličke krajine i da je jedna skupina izišla vani te da je ta skupina u njegovu avliju bacila bombu.

Osim toga valja napomenuti da je za istu bombu bilo suđeno i visovačkom gvardijanu fra Ćiri Vrcanu: on je bio optužen da su njegovi lađari s područja šibenskog kotara preko Krke prevezli križare koji su bacili bombu u Budišinu avliju u Drišu. Bio je suđen i osuđen 6. siječnja 1948. Isti javni tužilac, isti sudac, isti sud za istu stvar suđe i mene i grupu od 14. - 17. srpnja 1948. Na moju primjebdu i zahtjev da se to provjeri u spisima suda predsjednik je samo odmahnuo rukom inzistirajući na onom: "Bit ćeš suđen!"

Ovdje uzgred spominjem kako mi je 28. kolovoza 1947. u Drišu u fratarskom dvorištu, kad smo čuli da je po noći netko bacio bombu, pok. fra Damjan Grgat rekao: "Brate moj, ovo je namijenjeno nama fratrima." Razuvjeravao sam ga, ali on je ostao pri svojoj interpretaciji tog događaja. I eto ja, koji sam se njegovoj izjavi podsmijehivao, na vlastitoj sam koži iskusio tu podvalu driških komunista.

Uprava rudnika Siverić poslije sudske rasprave dala je Marku Odaku potvrdu da je dana 27. i 28. kolovoza 1947. bio u Splitu na utovaru nekog materijala za rudnik. Pa ipak, batinama prisiljen on je UDBI "priznao" da je sudjelovao u bacanju bombe, iako u stvari o tome nije imao pojma kao ni ostali optuženi. Kasnije, nakon suđenja, u zatvoru smo bili u istoj sobi i jednom zgodom Marko mi je kazivao kako su

Križarica B Adžije
 "Nabrojio sam sve kuće u Drnišu; kad sam rekao da nema više nijedne koju nisam spomenuo, Kušpilić me spremno ispravi podsjećajući me da nisam spomenuo Abrusovu fratarsku kuću; tvrdio je da sam tu pio. Zanimjeko sam, ali on je inzistirao da priznam i tako me mučio da sam na koncu morao reći ono što nije istina."

4. "U sporazumu s odmetnicima organizirali su nepriljeteljsku propagandu u svrhu koje su drugoooptuženom Ramljak Mati povjerili faksimile ustaškog vojnika, ustaškog grba i križarskog odmetnika, kao i da izreže parole sa nepriljeteljskim sadržajem... što je pretiskao s Ramljak fra Julijanom u formi letka."

Odgovorio sam: Što se tiče letaka, Mate Ramljak je izjavu, da sam mu dao crnu boju, povukao; nisam mu dao ni crnu ni ikakvu drugu boju niti sam tada živio u Siveriću. Nikakve letke nisam ni vidio ni čitao. Ovdje odmah naglašavam da me nitko od suoptuženih nije za ništa teretio te da su svi izjavili kako su, mučeni do neizdrživosti, potpisivali i priznavali sve što su od njih tražili, pa i laži, samo da ih minu muke.

5. "U skladu s ciljevima ove terorističke organizacije u odmetnike su upućivali razne nepriljetelju naklonjene elemente kao konkretno opt. Čavku... preko fra Julijana drugom polovicom godine 1947." (1. kolovoza 1947.)

Na ovu točku optužbe najbolje je odgovorio sam Petar Čavka izjavivši na sudu da ja nisam ni znao da je išao u šumu, a kamoli da sam ga poslao. Jedino sam znao da je otišao na rad u Županju, a kad se vratilo i kamo je išao, nisam znao.

Osim toga, da to 1. kolovoza nisam mogao učiniti evo dokaza: Dana 28. srpnja 1947. ujutro zajedno s fra Ivanom Mandacem autobusom sam iz Drniša oputovao u Šibenik i odatle, također autobusom, u Karin gdje smo ostali i 29. srpnja 1947. Iz Karina smo s gvardijanom fra Franom Belamarićem 30. srpnja otišli u Zadar gdje smo i prenoćili. 31. srpnja autobusom sam se iz Zadra vratio u Šibenik, a odatle u Drniš. 1. kolovoza 1947. Budući da je bio prvi petak, otišao sam u Gradac gdje sam ispovijedaio i predvodio pobožnost, a nakon toga otišao u Kljake. Prenocío sam kod Ivana Višića, a 2. kolovoza 1947. otišao sam u Vinovo Gornje gdje sam služio sv. Misu te se opet preko Kljaka vratio u Gradac. Svjedoci: fra Ivan Mandac iz Šibenika, fra Frano Belamarić iz Karina; Ivan Višić iz Kljaka; Ante i Jakov Gotovac iz Vinova Gornjeg. Neka se također vidi knjiga odsluženih sv. Misa u Drnišu, Karinu i Zadru s mojim potpisom u navedene dane. Neka se vidi i knjiga Muzeja starina u Zadru i moj potpis u njoj s datumom 30. srpnja 1947.

6. "Na isti način, a u skladu s ciljevima organizacije sakupljali su i pomoć za odmetnike... cigarete... hranu, piće i novac...".

Odgovorio sam: Ne navodite nikakvog svjedoka! S vašim svjedocima ili bez njih isto je. Ipak, znajte! - nikada nikom od spomenutih ništa nisam ni dao ni slao.

7. "Po odluci, a u skladu s ciljevima ove organizacije pripremali su i ubistva pojedinih rukovodilaca..."

Za ovu točku, mogu napomenuti, kao i za točku pod brojem 1. da sam za to saznao iz optužnice 11. srpnja 1948.

Ni za jednu točku nije saslušan ni jedan svjedok kojeg sam naveo. Na sudu me nije teretio ni jedan suoptuženi, štoviše, svi su izjavili da su u istražnom postupku zbog neizdrživih batina i muka bili dali lažne izjave. Marko Odak je na sudu izričito izjavio: "Kriv sam što sam lažno teretio fra Julijana Ramljaka i ostale nevine ljude."

Unatoč svemu dana 17. srpnja 1948. oko 12 sati izrečena je presuda koja je glasila:

"Osuđuje se:

opt. Ramljak fra Julijan na osnovu čl. 4 stav 1 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države na 18 (osamnaest) godina lišenja slobode s prisilnim radom i 5 (pet) godina gubitka svih građanskih prava. U ovu kaznu uračunava mu se kazna od 8 (osam) godina lišenja slobode s prisilnim radom izrečena pravomoćnom presudom ovoga suda br. K. 89/47 od 7. prosinca 1947. U kaznu uračunava mu se izdržani istražni zatvor i već izdržana kazna po ranijoj presudi sve od 19. listopada 1947."

Doznao sam da su mi šibenski i drniški komitet bili namijenili smrtnu osudu, ali drugovi su previdjeli da imam odlično pamćenje. Naime, kad sam u tijeku sudskog procesa preko mog branitelja zatražio da se pregledaju spisi krivičnog postupka koji je pred sedam mjeseci vođen protiv skupine osoba i spomenutog visovačkog gvardijana fra Čire Vrcana, također zbog navodnog bacanja bombe u Drnišu, moji su se tužitelji smjeli. Kako su za ista djela pred sedam mjeseci već bili sudili i presudili drugoj skupini, zbog očitosti podvale nisu imali snage osuditi me na smrt.

Kad mi je pročitana presuda, predsjednik suda me upi-

tao: "Hoćete li se žaliti?" "Fra Julijane, nemoj činiti žalbu!" zavikao je iz klupa fra Celestin Belamarić. "Tko je to rekao?" - čuo se glas iza sudačkog stola, a drugi dodao: "I njega treba suditi!" Fra Celestin je tada eksplodirao: "Kad vi možete svašta činiti, valjda i ja mogu nešto reći; fra Julijan je moj brat! Fra Julijane, ne čini žalbu jer se nemaš kome žaliti!" Sudac je tada ušutio.

Tako je 17. srpnja završila farsa nazvana suđenje. Ovaj put se iz publike nije čulo negodovanje kao u Drnišu; nije ga ni moglo biti jer je suđenje bilo tajno pa u sudnici nije bilo poštenoga naroda, nego uglavnom izabrani komunisti i udbaši. Sam poručnik milicije, Žitko, tada mi je rezignirano rekao: "Sad vidim da nema pravde.; ja mislio da će Vas pustiti kući jer ste dokazali svoju nevinost, a oni Vam daduše toliko godina robije." Tako su to bili trenuci u kojima se određivao daljnji i to krajnje nepovoljan tijek mog života, nisam se nimalo uznemiravao. Štoviše, za tu situaciju bio sam izvanredno raspoložen, svjestan svoje pravедnosti kao i činjenice da mi se sudí zato što sam hrvatski katolički svećenik, a s tim idealom u srcu bio sam spreman trpjeti.

PONOVRNO PREMA LOGORU
STARA GRADIŠKA

U Šibeniku sam ostao sve do polovice listopada kad sam zajedno s don Krešom Zorićem i ostalim zatvorenicima u stočnim vagonima prebačen do Zagreba i odatle sproveden u Staru Gradišku.

Kad smo ušli u dvorište zatvora, poručnik milicije koji je dobio spisak i vidio da smo svećenici, vikao je: "Ajte, ajte, latinski popovi, Boga vam vašega, upamtiti ćete ovaj dom!" Zorić se prestrašio dok sam se ja, svjestan tko sam i zašto robijam, pomalo smješкао. Osim toga ovdje sam već proveo mjesec dana pa sam znao kako su ti divljaci alergični na hrvatske katoličke svećenike, kako im se groze i tretiraju ih gore nego najokorjelije kriminalce. Dovedi su nas pred upravu Kazneno-popravnog doma gdje je kao i prošli put izvršen detaljan pretes. Opet sam završio u karanteni u kojoj sam ostao 15-ak dana. Stara Gradiška, stara karantena, stara priča: nema vode, nema umivanja, hrana ispod svake kritike, a kruha tek 15 dkg dnevno; matični broj mi je ostao isti.

Nakon pripreme u karanteni prebačen sam u Kulu, u sobu broj 9. Naravno, svi u njoj su svećenici. Tu sam zatekao i našeg fra Krstu Kržanića. Nekoliko dana kasnije dobio sam posao kao vozač kariole. Nisam bio jedini; bilo nas je na stotine "vozača" koji smo iz jedne duboke jame zvane Albanija teglili zemlju i razvozili je oko novih zgrada podignutih za službenike logora. Radimo dvokratno; norma je bila izvesti 35 kolica zemlje, a tko bi gladan i iznemogao mogao to učiniti! Mi svećenici općenito smo bili drukčije tretirani od ostalih robijaša, ovaj put nama u prilog. Naime, Božo Sinković, nekad novinar, a tada logoraš zadužen da zapišuje koliko tko izveze, nama svećenicima bi odmah na startu upisao 15 izvezenih kolica.

Ima među nama seljaka i radnika, građana i intelektualaca, mladih momaka, sveučilištaraca, profesora... Cvijet hrvatskog naroda ovdje su gnječili nepismeni milicionari i nekoliko pismenih službenika. To su redom: Joco, Savo, Jovo, Stevo, Ostoja, Dušan, a rijetki Meho, Naim, a još rjeđi Ivan (upamtio sam svega 6 katolika).

Dođe i zima; sa Save iz broda vučemo drva, a u Savu nosimo kible, i to u stroju. Negdje u travnju iz Kule smo premnješteni u drugi odjel. S proljećem vraćamo se zemljanim radovima: najprije opet teglimo i razvozimo zemlju, a potom idemo okolo kopati za krumpire. U lipnju nas pedesetak mladih s motikama na ramenima rano jutrom u stroju idemo 7 - 8 km u Novi Varoš okopavati kukuruz; ujutro tamo, a uvečer umorni, uvijek pješice, u pratnji tamburaša i strojnicama naoružanih čuvara, natrag u Dom. Zemlja sunce isušena tvrda kao beton, a mi odrpani, izglađnjeli,

nemoćni... Ručak nam u kantama dovoze na njivu: redovito suhoparni, modri ječam, a kad ne bi bio ječam, bila bi repa, i to tek poneki u porciju zalutali komad.

Poslije nekoliko dana ostajemo stalno u Vojnović pustari, blizu Gredana i Okučana; spavali smo u jednoj velikoj vlažnoj kućetini; sami sebi peremo rublje. Kopati počinjemo ujutro u šest sati, a završavamo u sumrak; ručak blagujemo nasred njiwe; nigdje hlada pa oči ispadaju od vrućine, a i kad bismo bili blizu stabala, milicionar Žufić nam se ne da približiti hladovini. Drugi dan opet pada kiša kao iz kabla, a mi okopavamo repu i nema prestanka sve do večeri kad liježemo onako mokri bez presvlačenja jer se nemamo u što presvući pa se odjeća suši na nama; konačno, ne smijemo ni leći dok se zvonom ne da znak za spavanje.

Žufić, milicionar iz Istre, jedne nas je nedjelje postrojio za rad. Na čelu je bio fra Jerko Eterović, a iza njega istarski svećenik Stjepan Cek. Kad je stražar viknuo: "Kreni!", ostali smo nepomični: "Nama je nedjelja i nedjeljom ne radi mo!" Dolazi poručnik milicije Stanić i prijeti nam pucanjem, ako ne krenemo, ali niko se ne miče. Milicionari se uzvratili, a njihov komandant poručnik Stanić sav zapjenio, ali uzalud. Otiđoše u Staru Gradišku po upravnika koji, došavši, reče da svećenika nedjeljom niko ne smije tjerati na rad. Tako poručnik i njegova svita ostadoše poraženi.

Novi upravnik, imenom Jovan Radić iz Knina, potražio me u želji da me vidi jer me, navodno, poznaje još iz rata. Pripovijedio mi je da me je, dok je bio u partizanima, iza busja promatrao kad sam pješice išao iz Visovca za Drniš. Ni njemu nije bilo jasno zašto sam dobio toliku robiju jer,

kako reče: "Vi ste se, koliko sam ja čuo, samo držali svojih pravila." Nije dugo ostao upravitelj logora u Staroj Gradišci; za taj posao bio je previše mekan. Tako se opet za upravitelja vratio Ivan Kosak.

Kad smo završili s kopanjem, on nas je sve prebacio na ciglanu gdje smo radili do studenoga. Svijet iz okolnih sela znao je da smo svećenici pa su nas lijepo pozdravljali s "Hvaljen Isus!" Stoga kad god smo išli na njihove bunare po vodu, uvijek nas je pratio stražar da ne bismo od njih dobili nešto hrane. Promijenio se i milicionar: sad na nas pazi Mile Svrđlin; po govoru mora da je bio iz imotske krajine. Inače bijaše vrlo uljudan i fin čovjek: držao se pravilnika i nikomu ništa nije učinio našao...

Povukoše nas u dom i iz drugog odjela opet selimo u Kulu jer su tamo došli "informbirovci"; imali su svoju upravu i svoje stražare. Ipak, malo nam je lakše: zabavili su se oko svojih pa mi nismo stigli na red. Plač, mučenje, ubijanje, mitinzi... svakodnevno je netko umirao. S nama svećenicima podijelili su nevolje pa smo se dobro gledali.

Dođe i 1950. Na pustaru odlaze opet svećenici. Ja sam se bio izvukao na račun napada slijepog crijeva. Doduše, nije mi se išlo, iako sam se kasnije pokajao. Nikad nismo ljenčarili: "društveno-korisni rad" bio je naš program pa smo okopavali krompire, tucali kamen, pravili put... Tu smo po cijeli dan žicom upregnuti vukli ogroman kameni valjak. Koncem 1950. povukli su nas s pustare, ali ne i prestali s torturom; povod je bilo lako naći.

Konventualac Serafin Gršković, vrlo dobar, ali i naivan čovjek. Završio je u samici jer je navodno htio bježati. Imao

je brata negdje u Kanadi pa je uvijek maštao kako bi otišao k njemu. Dok je radio na pustari Vojnović, upoznao se s nekim robijašima-slobodnjacima koji su u šumi hranili pse. Njima se povjerio kako bi želio otići preko granice pa su se konačno dogovorili da će ga oni izvesti izvan žice u vreći od slame, kao da voze hranu za paščad. Pristao je i ne sluteći da su ga za neki bijedni poen prodali udbašima. Prema dogovoru uvukli su ga u vreću i doveli u šumu gdje inače stoje psi. Međutim, tu su već čekali stražari i logorska UDBA: nemilo su izudarali "vreću", a tek onda iz nje izvukli jadnog fra Serafina i odveli ga u samicu u Staru Gradišku gdje je ostao nekoliko mjeseci. Sve su svećenike odmah povukli u dom i hiniili kako okolo traže odbjegloga. Kolika perfidnost! Nas desetak svećenika odijelili su od ostalih i stavili u sobu br. 8 koju je karakteriziralo šarenilo političkih i karakternih profila: osim nas svećenika tu je bilo nekoliko ustaša, četnika, partizanskih oficira i dosta kriminalaca. Dobro smo se slagali jer, osim kriminalaca, uglavnom su to bili kulturni ljudi. Pa i njih se dalo pripitomiti s nešto hrane ili cigareta; tada su uvijek bili na strani progonjenog. Istina, bilo ih je i pokvarenjaka koji su činili sve moguće da bi nam otežali život. Sve su poduzimali na nagovor uprave Doma, a posebno na nagovor Nikole Cimeše, upravnikova zamjenika rodom iz Korduna (Perjasica), koji nije mogao podnijeti ništa što je iti malo mirisalo na hrvatstvo ili katoličanstvo. Njegov osnovni cilj bio je zadržati nas i pri tome se služio najpodlijim sredstvima, ali o tome nešto kasnije.

Uoči Badnjeg dana, negdje oko četiri sata poslije podne, dođe milicionar na vrata i viknu: "Ramljak i Simečki, spremite stvari!" Već izvježbani učas smo bili spremni. Pogle-

davši me milicionar će: "Ti nisi pop." "Jesam", odgovorih. "Ma kakav si ti pop, tako slab i mšav." "Jest, pop je", potvrdiše svi u sobi. Nato nama dvojici reče: "Uzmite žlicu, porciju i deku; idete u samicu, a zašto - ne znam jer nizašto niste kažnjeni." Otpratio nas je do samice pred kojom je čekao Marko Borovac, milicionar iz Pazarišta (Lika). On nas uvede u zgradu i naredi. "Svlačite se do gola!" Vani je bilo -22 C, no Simečki se svukao i držeći svoju odjeću pod rukom sav se tresao. Kad je njega pretresao, Marko naredi da se i ja svlačim. "Neću!", odgovorio sam mu, "ja sam bolestan." "Svlači se!" inzistirao je, a i ja ustrajno odbijao: "Neću!" Joža mi namiguje da ne odugovlačim jer se on jadanik smrzava od leda, ali ja ne popuštam. "Znaš da te mogu ubiti", režao je Marko. "Možeš, ali ja se neću svlačiti." Tada nam naredi oštro, koliko je već mogao nakon ovog poraza: "Idite preda mnom." Sišavši nekoliko stuba mene ugura u prvu samicu okrenutu prema sjeveru i bez stakla na prozoru. Jožu Šimečkog odvede dalje i dade mu sunčanu samicu okrenutu prema jugu. Tražimo upravnika, ali Marko sarkastično odgovara da je kasno, da više nitko ne radi, da još ima vremena...

Stisnuo sam se u kutu samice, ali hladnoća prodire do najdubljih stanica tijela. Oko 21 sat počeo me hvatati drijem, kad se otvoriše vrata uz povik: "Ispadaj!" Ugladavši pred vratima veliku slamaricu, pomislih: unijet ću je unutra pa će mi biti malo toplije nego na golom betonu. No, noćni drug Marko mislio je drukčije: "Uzmi slamaricu i nosi uz stepenice", naređuje mi. Teglim je na drugi kat gdje Marko otvara vrata samice u kojoj se voda digla do koljena. Ugurah unutra svoj slamnati čamac pa uđem za njim da Marko

može zaključiti vrata. U tim istim samnicama hladili su se i informbirovci. Između 22 i 23 sata netko proviri kroz mali otvor na vratima i upita: "Jesi li ti pop?" "Jesam", odgovorih. "Nemoj spavati; čuo sam telefonsku naredbu; cijelu će vas noć ganjati iz samice u samicu, ali nikome ni riječi." "U redu!", odgovorio sam. Doista, nije prošlo ni pola sata, a vrata se otvaraju. "Izlazi i ponesi slamaricu!" Slamarica se napunila vodom i otežala, a ja iznemogao; hrvamo se niz stube i ovaj put mene dopada južna strana, a mog Jožu, koji je imao jednak noćni program, sjeverna.

Osvanu i Badnji dan. Borovac se ruga: "Crna kava za doručak. Badnji dan je, post!" Obična vodurina samo je crnom bojom bila nalik na kavu. Prođe cijeli dan, prođe i Božić - nitko ne dolazi.

26. prosinca 1950. oko 10 sati milicionar Žužić otvori vrata i dreknu: "Izlazi van!" pa onda otvori vrata Joži. Joža Šimečki je inače bio dugogodišnji profesor na zagrebačkim gimnazijama, a suden je zajedno s pokojnim kardinalom Stepcem. Izlazimo iz drugog odjela i ulazimo u zgradu urave. Prvi u sobu ulazi Joža i zadržava se desetak minuta. Nakon njega uvode mene. Unutra sjedi udbaša Joža Lončarić, nekadašnji kočijaš velečasnog Pavla Pašičeka u Stenjevcu. Upita me: "Kome vi svećenici na odjelu dajete kruh?" "Kad dobijem paket, ponudim one oko sebe, a tako i drugi kad dobiju svoje pakete ponude mene", odgovorih. "Ne pitam te za tebe; znam da ti daješ svakome bez razlike, nego te pitam za ostale svećenike - kome iz svojih soba daju kruh?" "Ja nisam stražar i ne pratim tko što radi i kome što daje!" "Dobro", reče Lončarić, "kad je Vama svejedno i

nama je; slobodno se možete smrznuti u samici". Od silnog leda više nisam mogao govoriti što je i Lončarić primijetio pa stoga pokuša još jednom: "Evo Vam papir i olovka pa napišite; znam da Vam je neugodno to govoriti." "Nepismen sam za takve stvari", bio je moj odgovor.

Izbacio me je iz kancelarije i obojicu nas vratiše u samice gdje nas je dočekao obrok: na podu sam našao malo smrznuta graha i 15 dkg kruha. Sve sam pojeo za tren i upravo sam obilazio žlicu (jer nema vode za pranje), kad se vrata opet otvoriše. "Ispadaj!" - "Ijubazno" me pozva milicionar Žužić. Ovaj put u upravu me povedoše samog. "Počekaj!", reče mi stražar, a nakon nekoliko minuta vrati se i reče: "Idemo natrag." Otvorio je vrata samice i kad sam ušao, za mnom je stupio i on. "Pokupi stvari!" Uzео sam deku, porciju i žlicu. Prolazimo drugim odjelom, izlazimo vani između drugog odjela, zatim pokraj uprave krećemo prema prvom odjelu - Kuli. Stražar otvara vrata i ulazimo u stražarnicu. "Mate, evo ti Ramljaka živa. Sad se ti misli što ćeš s njim." Pogledavši me komandir odjela Mato Filipović reče: "Odmah u svoju sobu; najedi se i leži da se malo zgriješ." U sobi mi je svatko dao po nešto pa sam se lijepo najeo, a i ugrijao tako da sam brzo "zaboravio" na samicu. A zašto sam uopće i bio tamo? Nisam napravio nikakav prekršaj niti sam bio kažnjen. Jednostavno, trebalo je zatražiti ljude, a posebno svećenike, da ne bi kao i prošle godine slavili Božić, kad se čak i pjevalo božićne pjesme. To je bio glavni i jedini razlog - dovoljan da opravda samicu i smrzavanje nas dvojice pa i strašnije stvari jer UDBA se držala načela da cilj opravdava sredstvo.

Osvanuo je i 27. prosinca, vrlo maglovit i studen. Svi iz Kule na dvorištu smo zajedno sa svim svojim stvarima. Kao i prethodne godine pretresali su nam stvari do 15 sati. U međuvremenu čita se novi raspored: sada nas svećenike skupljaju u dvije sobe u drugo krilo Kule. Mene i Šimečkog zapade soba broj 17, ali stražar reče da nas dvojica ne možemo u istu sobu. Joža još nije bio ni izišao iz samice; u društvo se vratio tek uvečer i tada ga smjestiše u sobu broj 16. Iako je fizički jači od mene, i on se bio dobro smrzao. Snijeg je bio sve pokrio pa ipak nas oboružane čekićima izvode na rad. Najprije čistimo snijeg, a onda sjedamo na nj i tucamo ciglu i kamen, ostatke župske crkve koju je "narodna vlast" srušila tijekom 1948. a nalazila se u dvorištu zatvora. Stražari, iako imaju debele bunde, lože sebi vatru da se malo ugriju; mi pak koji smo imali samo robijaško odijelo, i to bez dolarne i kaputa, morali smo se zagrijati čekićanjem. Taj "specijalni" posao koji su povjerili samo nama svećenicima potrajao je nekoliko dana, dok je vrijeme bilo gadno. No, čim se vrijeme malo popravilo, opet nas gone "na tačke". U jednom smjeru smo iz jamne teglili zemlju, a u drugom ciglu, tako da nikada nije bilo praznog hoda. Tako smo prevozili cijelo proljeće.

Vratit će se opet, ako se to uopće može reći, teška vremena, gora od onih iz 1947. i 1948. Mi mladi raspoređeni smo "na tačke", a stariji u "košaračiju", ali se ne zna kome je gore. Stariji "gule šibu"; zamazani i nečisti rade i po kiši i po blatu.

Uza sve teškoće svaki smo dan molili Ružarij, čitali razmatranja i svake nedjelje potajno slavili sv. Misu i

pričešćivali se; redovito sam ja celebrirao, a ostali bi se pričestili. Neko će s pravom upitati odakle nam hostije i vino za Euharistiju? Mi svećenici u paketu bi povremeno dobivali suho grožđe; stavili bi ga u jednu teglu, dodali malo vode i teglu bi stavili na prozor dok mošt provrije; tako smo za sv. Misu sami pravili vino, a hostije smo dobivali u paketu. Kasnije smo vino dobivali i u bočicama od tonikuma. Sjećam se jedne zgrade kad mi je stražar, otvorivši paket, među smokvama našao i hostije pa me upitao: "A što je ovo?". Odgovorio sam mu da je to lijek za želudac. Bio je inovjerac pa nije posumnjao. Drugom zgodom drugi me stražar upitao isto pa se, dobivši isti odgovor kao i prethodni, nasmijao i rekao: "Ja sam se jutros takvima pričestio." Neko smo vrijeme hostije i vino dobivali od župnika preko jednog dobrog stražara vjernika. Kako rekoh, sv. Misu smo slavili svake nedjelje. Kad smo bili sami u sobama, onda bismo u proljeće i ljeto ustajali sat ranije i obavili bogoslužje; kad smo pak u sobama bili izmješani s drugim osuđencima, također smo slavili sv. Misu, ali u takvim slučajevima pred sobom smo držali neku knjigu, npr. Marksov Kapital. Svi smo znali tko celebrira, a zatim bi se na kraju potajno pričestili.

UCIENJIVANJE ZA UDRUŽENJAŠTVO

Dok sam ležao u bolnici zbog operacije slijepog crijeva, donesoše u nju jednog osuđenika slomljenih nogu; tresao se i plakao. Dobro sam ga poznao: bio je to Ante Fabris iz Budve, hrvatski poručnik. Upitao sam ga: "Ante, brate, što se to s tobom dogodilo?" Drhtavim glasom ispriповjedio mi je kako su ga bili zatvorili u jednu samicu u Kuli. Kad je u nju ušao, opazio je na podu neki papir. Podigao ga je i pročitao. Pisalo je: Matacin, napiši sve što znaš o svećenicima. Poruka je bila namijenjena Matacinu koji ju je nepažnjom ostavio u samici. Fabris je papir sakrio u cipelu. Nakon nekog vremena premještali su ga u samicu na drugi odjel. Matacin se sjetio da mu je papir ostao u samici i javio je to upravi. Odmah pretresaju Fabrisa i nalaze kobni papir te ga odmah tu na licu mjesta stadoše nemilice tući. Cimeša, zamjenik upravnika, najviše ga je tukao cipelom po glavi, zatim ga je odveo u kancelariju i nastavio mrcvariti. "Na koncu više nisam mogao izdržati pa sam skočio kroz prozor, ne s namjerom da se ubijem, nego jednostavno nisam više mogao izdržati", završio je Ante. Matacin, kojem je Cimeša ostavio poruku, bio je svećenik Zadarske bisku-

pije.

Brzo sam iz bolnice vraćen na odjel i podložen standardnom tretmanu. Tako kupiše mene, dra Marka Klarića, župnika svetoga Petra iz Zagreba, vlč. Vladu Jurjevića i vlč. Ivu Bjelokosića te nas odvedoše i strpaše u samicu koju su bili napravili od dviju manjih. Iako sam tek bio izišao iz bolnice, nikoga za to nije bilo briga. Oko tri mjeseca ostali smo u samici potpuno izolirani tako da nismo nigdje izlazili. Iznenada su nas sve vratili na odjel, da bi nas opet rano ujutro prebacili na drugi odjel. Sav taj drugi odjel zatekosmo u krugu u stroju; nas svećenike staviše u dno kruga pred radionicom, političke zatvorenike iz Kule i drugog odjela stavili su u sredinu dvorišta, a kriminalce po strani. Tada Cimeša, zamjenik upravitelja, a ujedno i šef zatvorske UDDBE, održa sugestivni govor kako trebamo potpisati peticiju za izručenje dra Andrije Artukovića. Samo je par političkih zatvorenika potpisalo, a ostali su odbili; nas svećenike nisu ni pitali jer su znali da mi to nećemo učiniti. Opet nas sve vratije u Kulu.

Kriminalce su nagovarali protiv političkih da ih potkradaju i lažno optužuju, a sami su im davali najteže poslove: dok su prije neki radili po kancelarijama i radionicama, sada su po cijeli dan morali voziti zemlju i cigle. Bacali su ih u samice i okove, tukli i mučili. Užas! Sve je to organizirao hrvatomor Nikola Cimeša. Nekolicinu njih strpali su u one samice gdje smo bili nas četvorica i izabrali dva-tri dželata koji su ih mučili: pored stereotipnog batiranja specijalitet im je bilo skakanje po trbuhu. Dželati su se penjali na drugi kat kreveta i skakali na ljude koji su morali ležati na podu trbu-

hom prema gore. Potpuno isprebijane i polumrtve dovodili su ih u kino-dvoranu gdje je Cimeša držao miting: jedva smo ih mogli prepoznati, a oni su sasvim satrveni i u bunilu dolazili na pozornicu i kajali se za svoje mišljenje.

Nas su opet prebacili iz Kule u drugi odjel i tu nas izazivali i vrijeđali napadno psujući i vičući oko vrata naše nove sobe.

Na Uskrs 1952. kupali smo se, a poslije kupanja nas su svećenike izveli iz soba na dvorište, postrojili četiri i četiri i puna dva sata tjerali da stojeći na nogama gledamo u sunce. Pri kaznenom raportu upravnik je mene kaznio na 14 dana samnice i odmah zatim na još 14 dana. Uz to, zabranio mi je primati pakete i posjete kroz tri mjeseca. Kažnjen sam zato što sam uza se imao molitvenik. U samici sam ljetovao od 1. do 28. srpnja; užasna glad mi je kvarila ugođaj. Moji skrbnici pobrinuli su se da mi ne bude dosadno: naime, pod prostorije bio je premazan izgorjelim uljem i stražar mi je naredio da sve to očistim s jednim komadićem stakla, tako da se nigdje ne primjeti crnilo od ulja.

Nema počinka: opet nas prebacuju na stan u Kulu dok smo svi zaposljeni u "košaraciji". Nerijetko u kino-dvorani punoj robijaša nas svećenike sjedaju u prve redove, a "vas-pitač" Cimeša drži govor. Parolaškom retorikom kao i na sve moguće načine nastoji nas diskreditirati, izrugati, poniziti i naškoditi nam. Upirući prstom u nas govorio je kako su pred njim đavilji pastiri, popovi lupeži, popovi varalice,..... Mirno smo sjedili sažaljevajući ga, pomalo se u sebi smijali njegovom primitivizmu i sirovosti, a ni ostali u dvorani nisu mu odobravali ni riječi ni postupak.

Negdje u kolovozu došlo nam je jedno pismo iz Zagreba od "udruženjaša" - svećenika koji su u Zagrebu stupili u staleško udruženje koje su naši biskupi bili zabranili poslanicom "Non liceat".

O tom pismu pisalo je u *Vjesniku centralnog inicijativnog odbora za staleško društvo katoličkih svećenika Narodne republike Hrvatske*; *Rijeka, I (1953) 1,7*. Evo u cijelosti članka sa sadržajem pisma:

Briga za braću svećenike
na izdržavanju kazne

Poznata je činjenica, da se još uvijek nalaze nekoji naši svećenici na izdržavanju kazne, izričene na temelju redovitog sudbenog postupka. Mi nastojimo i njima pomoći i radimo na tome, kako bi čim prije uvidjeli svoje greške i povratili se na svoju redovitu svećeničku i građansku dužnost. Staleško društvo će nastojati da preko svojeg članstva učini i od takvih svećenika lojalne građane naše narodne države. Zahvaljujući uvidavnosti i susretljivosti organa naše Narodne vlasti, Centralni Inicijativni odbor polučio je do sada izvjesno uspjeh u tom pravcu. Dne 21. IV. 1953. g. obratio se Centralni inicijativni odbor na Upravu kaznionu u St. Gradiški, a preko nje braći svećenicima. Radi bolje informacije donosimo to pismo u cjelini:

Draga braćo svećenici!

Potaknuti kršćanskom ljubavlju i bratskom svećeničkom solidarnošću mislimo na vas i koliko do nas stoji nastojimo da vam na svaki način pomognemo. Mislimo da vam u vašem kaznenom zatvoru neće biti z gorega, ako vas upoznamo sa našim radom oko formiranja staleškog društva katoličkih svećenika u NRH. U tu svrhu šaljem vam svakome po jednu knjigu "Druga skupština CMD 1952.", kao i dva proglasa CIO za staleško društvo katoličkih svećenika za Hrvatsku. Iz tog materijala bit će vam jasni ciljevi, kao i korist koja proizlazi iz tog društva za naš stalež, crkvu i narod. Bratska udruženja svećenika u Sloveniji, Istri, Bosni i Hercegovini postigla su već zamjetne uspjehe. Tako ćemo i mi po načelu kršćanske solidarnosti vjerni Bogu, Katoličkoj crkvi, narodu i državi, moći stvoriti sebi ljepše dane. Ukoliko braćo svećenici imate bilo kakvih posebnih želja, kao i ličnih potreba, izvolite se obratiti na pisanog. Susretljivošću naših Narodnih vlasti mi ćemo vam moći u svemu udovoljiti. Uz bratski pozdrav!

za CIO - predsjednik

Pismo smo javno pročitali u radionici; upravo sam ga ja čitao. Sadržaja pisma se točno ne sjećam, ali mi se čini da postoji razlika između pisma objavljenog u *Vjesniku* i onog pisma što smo ga mi dobili u ruke. Pročitavši ga odmah

sam dodao da njima uopće i ne treba odgovarati jer smo nevini u zatvoru i nemamo se zašto popravljati. Tada smo se svi složili, međutim, ipak su neki odlazili u upravu i o tome oćijukali s UDBOM, a nama su se pravdali da ih zovu zbog njihovih presuda.

Na to i slična pisma, koja vjerojatno nisu bila dostupna svima nama, jedan dio svećenika zahvalio je Inicijativnom Odboru što se kod narodnih vlasti i Sabora zauzima za njih da ih se pusti na slobodu. Tako, 1. rujna 1953. kad smo se vratili s rada, dolazi stražar i prozove njih desetak te naredi da se sprema sa svojim stvarima. Oko 16 sati na drugi odjel odvođe i drugu grupu, a oko 20 sati i treću; ujutro, kad smo ustali, prozove i četvrtu, čini mi se njih 17. Mi preostali redivito smo odlazili na posao u "košaračiju". Za vrijeme rada dolazi stražar pa nas nagovara da odemo u upravu i odgovorimo "udruženjašima" da posreduju za nas i od Sabora traže pomilovanje. Dolazio on opet i opet, ali uzalud.

Poslije rada dolazi stražar nama koji smo ostali pa nam zapovijedi da uzmemo sve svoje stvari. Neki od nas mislili su da ćemo se pridružiti onim svećenicima na drugom odjelu, a ja sam tvrdio da mi ne idemo nikud. Tako je i bilo. Izišli smo iz sobe sa svim svojim stvarima, a vani je također sa svim svojim stvarima već čekalo 20 kriminalaca. Stražar Jovo Golić proziva po jednog svećenika i jednog kriminalca. Prvog od svećenika prozva Jožu Šimečkoga, zatim mene kao drugog, pa Nikolu Mrkšića, pravoslavca i tako redom. U sobi je čekao drugi stražar koji je raspoređivao gdje će tko spavati: na kat je stavljao dva svećenika, a ispod dva kriminalca. Kad je završio s prozivkom, Jovo Golić uđe u

sobu pa opet proziva i provjerava: gleda gdje tko spava pa prigovori stražaru da je trebao staviti po jednog svećenika i jednog kriminalca gore i isto tako dolje. Zatim reče stražaru odjela Anti Kujundžiću da je njegova krivnja što mu nije prije rekao kako je naredio pomoćnik upravnika, ali neka ostane tako da se sad ne stvara nova gužva.

Osim što spavamo, s kriminalcima zajedno i radimo u "košaračiji", dok oni svećenici koji su pisali udruženašima u Zagreb smješteni u Kuli ne rade ništa nego čekajući da budu pušteni na slobodu po cijele dane igraju balote.

Negdje u listopadu opet je trebalo pisati "udruženašima" pa su oni malo razboritiji svećenici tražili da se i nas iz Kule pozove na sastanak; naimе, znali su da ćemo mi to onemogućiti. Međutim, jedan od njih je rekao: "Bolje da oni ne dođu; njima (tj. nama u Kuli) to neće koristiti, a nama će škodoti i neće nas pustiti kućama." Većina od njih koji su otišli u drugi odjel puštena je kući 29. 11. 1953. Oni su odgovorili "udruženašima" zahvalivši im zbog njihovog zanimanja pri Saboru i to njihovo pismo tiskano je u "Vjesniku udruženaša" Ipak, cijeli je zatvor govorio da su pravi svećenici oni u Kuli, a ne oni koji su se prodali Cimeši.

Cimeša nas ponovno poziva da dođemo na sastanak i da se dogovorimo kako odgovoriti "udruženašima". Oko 10 sati odvođe nas s radnog mjesta, ali ništa nije dogovoreno; stražar opet dolazi oko podne pa oko 14 sati, ali opet bez rezultata. Stražar Ante Kujundžić, koji nas je trebao voditi na dogovor, volio je da ne idemo jer je bio dobar katolik. Doista, nitko od nas ne želi ići na sastanak; uprkos svakovrsnom obrađivanju, obećanjima i pritiscima ostajemo uporni. Na

blagdan sv. Josipa (19. 3. 1953.), oko 15 sati, u naše sobe upadoše stražari i napravise pretres te odnesoše sve papire. U 17 sati ponovise pretres jer im se činila prevelika diskriminacija pretresati samo nas svećenike pa su sad pretresli i ostale. Kod mene su našli i uzeli molitvenik Kruh nebeski koji je i ranije bio kraj kreveta, ali ga prvi put nisu uzeli. Uz obrazloženje da sam sakrio molitvenik, Cimeša me šalje na raport upravniku pred kojim sam se uspio opravdati pa me nije kaznio. Međutim, sljedećeg dana me ponovno pozvao i ovaj put kaznio s 14 dana samice uz tromjesečnu zadržanu paketa i posjeta.

S NOVIM BROJEM NIŠTA NOVO

Promijenije mi matični broji: nije više 4755, nego 554; dosta ih je iz moje kategorije već otišlo. Čim sam izišao iz samice, opet me poslaše na kazneni raport uz obrazloženje da sam širio neprijateljsku propagandu. Upravniku sam odgovorio da upravo dolazim iz samice u kojoj sam proveo 14 dana i da tamo nisam imao kome širiti tu propagandu osim zidovima. Uzalud! Opet sam dobio 14 dana samice i sve ostale kaznene zabrane. Tako mi prolaze dani: ili sam u samici ili na raportima. Jedva bih izdržao jednu kaznu, a odmah se na nju nadovezivala druga. Upravnik samo ponavlja: "Ne znam ništa: 14 dana i sve zabrane po najgoroj mjeri."

U samici sam se smrzavao, a iz nje izlazio samo na rad. Ljeti pak po najvećoj žegi, od 12 do 15 sati, dok su se drugi odmarali, mi samičari smo morali tkom voziti puna kolica zemlje ili opeka. Zamjenik upravnika je obično gledao kroz prozor te doživao stražara i naredivao mu da me tjera da trčim. Govorio sam stražaru: "Ne mogu više." Stražar Savo naizgled dobar nije mi smio popuštati - služba je služba. Padao sam od napora i tada bi me polijevali vodom pa kad

bih se osvijestio, opet sam morao juriti za kolicima.

U tom malom prostoru nastavljamo nomadski život: mi svećenici opet selimo u drugi - politički odjel; sami smo u sobi. Meni u dio pade rad u pilani i guranje balvana; odatle sam prebačen u postolariju gdje prišivam kedere na đonove i krpim cipele.

Godina Gospodnja 1955... Radimo u tri smjene. Premješten sam u krojno gdje krojim đonove.

Na Božić 1956. bilo je sve po običaju osim što su me samice zaboravile, dok ja njih pamtim. Ovdje u postolariji poslovađa mi je Stipe Knežević, tih i miran čovjek iz Cerinika, koji je tu bio u svojstvu majstora. Tu sam radio do 9. travnja 1957.

U to vrijeme, dok sam radio u postolariji, došao nam je na dužnost političkog referenta neki Stipe Škrbina. Bio je to silno glup i pokvaren čovjek: lažno se izdavao za Stipu, dok mu je pravo ime bilo Stevan. Svaki je dan dolazio u postolariju i u magazinu se sastajao s kriminalcem Dragom Pelikonom kojeg su bili ubacili na naš odjel. Škrbina mu je uvijek donosio cigarete Zagreb i rakiju te se stalno nešto s njim došaptavao. Jedan, koji ih je prisluškivao, reče mi da su spominjali prezime Ramljak. Još sam doznao da Pelikan, koji je inače u sobi broj 12, nagovara studenta Udovičića da naćta hrvatsku zastavu, što je ovaj i učinio. Upozorio sam redara da pazi na Pelikana, a i sami smo ga pratili da ne bi komu podmetnuo tu zastavu. Pelikan je stalno i nervozno izlazio i ulazio u sobu, ali redar ga je pomno pratio.

9. travnja, poslije ručka, svi politički postrojeni su na

dvorištu. Preko 100 milicionara došlo je iz Zagreba, a bili su na okupu i svi zatvorski; uz njih su bili i udbaši. Stajali smo postrojeni, okruženi stražarima. Slično se i drugi odjel napunio stražarima i udbašima. Počese nas prozivati nakon čega prozvani mora otići k svome krevetu gdje ga čekaju dva udbaša i dva milicionara koji vrše pretres. Razlog ovome bila je dojava Stipe-Stevana da se sprema ustanak. Mislio je trijumfirati s Pelikanom i onom zastavom.

Kad su mene prozvali, odmah odrediše da idem u samicu, ali jedan stražar primjeti kako upće nisam pretresen. Dakle, sve je bilo unaprijed isplanirano. Sljedećeg jutra u samicu mi dolazi Škrbina da mi se naruga: "Pa, Ramljače, kako ti je sada?" Rekao sam mu da mi je kao i jučer, ili čak još i ljepše jer ništa ne radim. "Vidjet ćemo", reče. "Hoćemo, Stipe Škrbina", odgovorio sam te nadodao kako sve znam što je spremao s Pelikanom. Na to me je pogledao ljutito i ozbiljno.

Poslije 3 dana neki me udbaš pozvao iz samice na razgovor. Zbog mog prezimena najprije me je pitao što mi je Mate Ramljak (Bela), jer da su njih dvojica zajedno bili u pomorskoj školi. Sve sam mu ispričovijedao o Škrbini, Pelikanu i njihovim aktivnostima. Pelikan i Udovičić su također u samici, a čuo sam da se Pelikan svađao sa Škrbinom jer ga je ovaj strpao u samicu iako je radio po njegovu nalogu. Ovaj udbaš mi je rekao da će ostati ovdje mjesec dana, ali da ga Škrbina neće nasamariti. Rekao mi je još i to da mu je drago da sam mu to ispričao te da sada vidi kako stoje stvari i tko je krivac. Škrbina je uskoro prebačen u Lepoglavu.

Prolaze dani, meni uglavnom u samici na koju sam se već bio naviknuo pa je bilo podnošljivo. Pakete ipak dobivam pa se nađe i cigareta.

Na mrtvoj šetnji po malom igralištu ima nas nekoliko: iza mene korača Oskar Piškulić iz Rijeke, prvoborac iz 1941. koji je zbog nekih njihovih sukoba dospio u zatvor. U samici je već gotovo 8 godina, a inače bio je karakteran i pošten čovjek koji ulijeva povjerenje. Kasnije smo zajedno radili u tapetariji. Jednog dana, dok smo šetali, upitao me je: "Što ste po zanimanju?" Odgovorio sam mu da sam svećenik. Htio je znati jesam li pop ili fratar. Saznavši da sam fratar upitao me jesam li iz Vodanovićeve i Raićeve provincije. Kad je dobio potvrđan odgovor, u povjerenju mi reče da su oni stradali nevini. Obćao je da će mi ispričati kako, ali da to ne smijem nikome reći jer bi inače on nastadao. "Kad se digla buka izvana da su ti fratri nedužni ubijeni, onda sam ja bio šef UDDBE za jedan dio Zagreba", kazivao mi je Oskar. "Tada mi je naredio general iz Beograda (Ranković) da saslušam one koji su njih saslušavali. Pozvao sam ih, ali nisu htjeli govoriti. Tada sam otišao generalu u Zagreb (Ivanu Krajačiću) koji mi savjetova da im kažem da govore, ali da spise ne šaljem u Beograd, nego njemu. Tako sam i učinio. Saslušao sam ih, a na kraju sam ih upitao (Iliju Grubića i druge): 'Gdje ste stajali za vrijeme suđenja Fra Mateju Vodanoviću i fra Serafinu Raiću?' Grubić mi je odgovorio da su stajali tako da ih fratri mogu za vrijeme suđenja vidjeti kako bi znali da ih opet čekaju muke ne budu li govorili kako su im naredili. Tada sam ih ja prekinuo. Znaš - reče Oskar - tako su ih strašno mučili da su radije išli u smrt, nego opet pod njihovu torturu. Ja ti

kažem, Julijane, da su oni fratri iz Vrbaniceve potpuno nevini i da nisu imali pojma o tvornici Gaon i o ekrazitu."

To je prvorazredno svjedočanstvo o našoj braći jer je sam šef zagrebačke UDBE saslušavao one koji su ih mučili i prisiljavali da sami sebe terete. Od optuženih fra Mate Vodanović i fra Serafin Raić bili su osuđeni na smrt, dok su fra Leonardo Bajjić, fra Petar Grabić, fra Jozo Visković i fra Albert Bukić bili osuđeni na 5-15 godina robije. O. Albert Bukić, iako je kao i oni pod torturom tada sve priznao, veli da nema pojma ni o čemu te da ga je Nedo Milunović nagovarao kako će priznanjem braću spasiti od smrti i on je nasjeo. Isto tako o optužbama ništa nisu znali ni fra Leonardo, ni fra Jozo.

Iz samice sam izašao 4. listopada 1957. i došao u sobu broj 13 na drugom odjelu. Gotovo godinu dana radio sam u tapetariji, a poslije u stolariji na krojnom odjelu pa onda kao pisar i brigadir, a potom i u odjelu gdje su strojevi (frezeri). Jedan kolega - robijaš Zvonko, bivši domobranski poručnik, tužio me da zatvorenicima dajem više nego zarađe. Smjениše me i poslaše u drugu smjenu kod Dure Crnčevića, vrlo dobrog i poštenog čovjeka kojem sam vodio sve poslove. U međuvremenu je Zvonko, onaj koji je mene bio tužio, jednoga dana dospio u samici jer je drugima krao sate i sebi pisao prekovremene satnice. Zvali su me natrag na taj odjel, ali nisam se htio vratiti.

U to vrijeme za pomoćnika upravnika dolazi Cvjetko Krajna koji u duhu KPD-vaspitanja jednom zgodom organizira predavanje o braku. Sve nas je skupio u jednu sobu. Predavanje je držao jedan osuđenik koji je izrugivao kako-

lički brak. Od izazvanih digao se mladi svećenik Boško Radjelović i u verbalnom dvoboju potukao mudroslovca. Krajna od ljutine opsova Boškovu majku, našo se jedan robijaš - komunist digao i rekao mu da ne vrijeđa čovjeka ako ga nije spreman i sposoban pobiti riječima.

Krajna se, naravno, želio osvetiti nama svećenicima pa je organizirao drugo predavanje o braku. Ovaj put našao je *stručnjaka* - nekog liječnika iz Slavonije, podrijetlom Nijemca, koji je bio osuđen za špijunažu, a bio je i u partizanima. Zovnuo mene Krajna te mi rekao da se ni ja ni moji ne smijemo javljati za diskusiju, a to me zamolio i sam liječnik-predavač. Unaprijed mi je rekao da je predavanje suprotno katoličkom poimanju, ali da ne polemiziramo s njim pa će ga tako prije pustiti kući.

Liječnik je govorio punih 45 minuta nakon čega predsjedatelj pozva na diskusiju. Muk je kratko potrajao, a zatim se digao prof. Ivan Kopic, svećenik đakovačke biskupije. U 90-minutnom govoru potukao je sve predavačeve teze i dobio pljesak od svih osuđenika, bez razlike. Zbog ponovnog faska Krajna ljutit baca liječnika u samicu i još ga optužuje da se sa svećenicima bio dogovorio; mene izbacuje iz stolarije u bravariju gdje radim na cisternama za benzin. Rad ovdje bio je izuzetno naporan: zimi ruke otpadaju od leda, a ljeti od vrućine. Jednom me zamalo nije presjekao neki poklopac; sav sam zamazan, poderan, iscrpljen... Tu sam dočekao dan amnestije.

SVEMU DODE KRAJ

Početkom 1960. godine uručeno mi je rješenje Okružnog suda u Šibeniku sa sljedećim sadržajem:

"Kazna strogog zatvora u trajanju od 18 godina koja je osuđenom Ramljak fra Julijanu izrečena pravomoćnom odlukom Okružnog suda u Šibeniku br. K 36/48 od 17. VII. 1948. postaje kazna strogog zatvora u trajanju od 15 godina."

Ovo sniženje kazne obrazloženo je stupanjem na snagu novoga Krivičnog zakonika (1. VII. 1951.).

"Budući da je utvrđeno da je izrečena kazna veća, valjalo je izvršiti usklađivanje u smislu odredbe čl. 271. st. II: noveliranog KZ i donijeti riješenje kao u dispozitivu."

Vrijeme je sporo teklo; nisam osjećao ushićenje zbog pristiglog rješenja. Valjalo je uspravno izdržati do kraja i s tom svijesću nosio sam novi matični broj 24. Ipak, dođe i amnestija 29. ožujka 1962. koju je donijela Komisija za primjenu Zakona o amnestiji od 14. III. 1962. po kojoj se "oprašta daljnje izdržavanje kazne Ramljak Julijanu, koji je osuđen pravomoćnom presudom Okružnoga suda u Šibeniku br. K 89/47 od 7. XII 1947. na kaznu str. zatvora od petnaest godina

zbog krivičnog dijela iz čl. 125 KZ te se isti smjesti pušta na slobodu."

Drugovi se ipak ne mogu od mene tako naglo rastati pa me puštaju tek 6. travnja, kasno uvečer. U međuvremenu sam radio u bravariji i svi dugogodišnji "kolege" već su bili otišli u slobodu. Jednoga jutra dođe po mene u radionicu stražar Savo Lalić, rodom iz Kistanja, inače čestit čovjek i reče mi da odem na odjel, da me tamo traže. Pošao sam i tamo u kancelariji zatekao nekog Sesardića koji je došao iz Zagreba. Počeo je svečanim tonom: "Ramljače, došlo vrijeme da se rastanemo." "Nismo se trebali ovdje ni sastajati", odgovorio sam bez oklišavanja, našto mi on počeo tumačiti da je bila revolucija, pa je bilo i pogreška, pa... Istina, ali bilo je i vremena da se te pogreške isprave - petnaest godina nije malo! ...

Odlazim u *magazin* nabaviti odijelo. Imao sam nešto novca što su mi fratri slali, a nešto sam i zaradivao u zatvoru (dnevnica je bila 10 dinara) iako sam veći dio zaradenoga p.pužio. Pušio sam mnogo; čak sam i slaninu što sam je čobivao u paketima znao mijenjati za cigarete. U *magazin* me vodi Iso Dragosavac i govori kako će me besplatno od glave do pete obući kao goluba. Zatim me upita: "Ramljače Julijo, hoćeš li ti natrag u popove?" "Naravno!", odgovorio sam mu. Nije više sa mnom progovorio ni riječi. Kad je uvečer došao u sobu, svakome je pružio ruku, a meni ni slova. Teško mu je palo što sam rekao da ću natrag u popove.

U večernjim satima odlazim za Zagreb gdje stižem 7.

travnja 1962. oko 6 sati ujutro. Nakon Stare Gradiške trebalo se navikavati na slobodu, na Novo Gradilište vlastitog života.

Kroz sve to vrijeme samo sam jednom, tj. 1957. godine tražio obnovu postupka, ali bezuspješno. Za vrijeme moga tamnovanja moj pokojni brat Luka, a i sestra Marija su u više navrata za mene tražili pomilovanje, iako sam im govorio da mi ne treba nikakvo pomilovanje za podmetnuta mi krivična djela; pravedan sam i pravedniku ne treba ničija milostinja, a pogotovo ne njihova - komunistička. Na upućene molbe za uvijetni otpust iz zatvora upravnici KPD Stara Gradiška iznosili su svoja mišljenja o mom "preodgoju" u zatvoru. Neka od tih mišljenja ovdje donosim na uvid.

PREDMET: Ramljak Julijan, dostava podataka iz KPD Stara Gradiška

KPD Stara Gradiška

Broj: 10988 - 1951.

Dne, 16. XI. 1951.

"... Pokazao se slab radnik, prosto neće da radi,... zabašava, vladanja je vrlo slabog... preko deset puta disciplinski kažnjavan. Inače je drzak, često se sukobljava sa milicionarima i sa samim pojednim osuđencima. Politički se ističe kao prvi među aktivnim nepriljateljima socijalističke Jugoslavije... Na razne načine vrbuje osuđenike, kako bi ih što više dobio da budu na strani protiv današnjice."

Upravnik
Kosak Ivan

KPD Stara Gradiška

Broj: 14008 - IV - 1955.

Dne, 7. I. 1955. godine

"... Ramljak je do krajnjih granica zagrižen kao šovinista. Idealni je ustaša i kao takav ostaje i dalje. Sa uzivanjem će se sukobiti bilo s kime, samo da bi ustaše prikazao kao 'poštene' sinove hrvatskoga naroda. Kao nepriznatelj vrlo je aktivan, a to se ogleda na svakom koraku... Imao je plan pobjeći u Italiju (u Vatikan) i da tamo počne s pisanjem protiv FNRJ-e, ali u tom nije uspio... raspoređivan je na više radnih mjesta, ali ni na jednom radnom mjestu nije htio raditi... U periodu od 1951. - 1955. nije radio nigdje, jer bi svagdje djelovao štetno na svojoj okolini."

Upravnik

Vasić Đuka

KPD Stara Gradiška

Broj: 3139 - IV/57.

Dana: 6. III. 1957. god.

"... U periodu od 1951. - 1955. nije radio nigdje. Nalazio se u osamljenju, jer je štetno djelovao na okolinu... U političkom pogledu je vrlo negativan... uveličava ustašku vlast i govori kako su oni bili 'pošteni' i da su to jedini koji su 'branili' svoj narod od komunizma..."

U kulturno prosvjetnom radu ne učestvuje. Ne pohađa nikakve škole ni kurseve..."

Upravnik

Vasić Đuka

KPD Stara Gradiška

Broj: 0956 - iv/57.

Dana, 28. V. 1957. god.

Predmet: Ramljak Julijan, osuđenik - predlog za osamljenje.

"Od dolaska u dom pa do danas bio je jedan od najgorih osuđenika, koji nije htio raditi, a niti je bio disciplinovan... negativno je djelovao na ostale osuđenike... pa je radi navedenih prestupa bio više puta disciplinski kažnjavaan. Ni jedna od tih kazni na njega nije odgovorno djelovala, pa je iza svake kazne bio još gori i po okolinu štetniji... širio je šovinističku mržnju i ispoljavao se ustašom. Neke osuđenike odgovarao je da rađe, da na radu zabušavaju i da upropaštuju kako mašine i opremu tako i materijal..."

Pomoćnik upravnika

Župan Srećko

KPD Stara Gradiška
Broj: 04 - 4248/1 - 59.
Dne, 12. VII. 1959.

"... Disciplinski je kažnjavan, ne samo radi odkazivanja poslušnosti i lične neurednosti, već i radi neprijateljskog izjašnjavanja i negativnog djelovanja na druge osuđenike..."

Pomoćnik upravnika
Župan Srečko

KPD Stara Gradiška
Dana, 5. X. 1960.

Ramljak Julijan m. b. 24

"...Kazna kao i ostale predodgojne mjere neznatno utječu na njega i u predodgojnom pogledu rezultati su slabi, jer on svoja ubjedenja ne mjenja..."

Za komisiju
P.

KPD Stara Gradiška
Broj: 04 - 1814/1 - 1960.
Dana, 15. IV. 1960.

"... Naročito je u političkom pogledu na li-niji ustaštva negativno djelovao na ostale osuđenike, te je na osnovu čl. 35 ZIK-a bio u izolaciji od 1951. - 1957. godine... smatramo da bi ga bilo prerano pustiti na uvjetni otpust te predlažemo da se molba odbije."

Pomoćnik upravnika
Krajna Cvetko

KPD Stara Gradiška
Broj: 04 - 693/1 - 61.
Dana, 7. II. 1961.

"... u pravom smislu riječi idejni je ne-prijatelj našeg društva. Po zanimanju je svećenik, ali je rijetko naći većeg šoviniste od Ramljaka Julijana, koji kaže da su ustaše naj-pošteniji dio hrvatskog naroda..."

Načelnik odjela
Drago Piščarić

KPD Stara Gradiška

Broj: 04 - 4617/1 - 1961.

Dne, 6. IX. 1961.

"... Radio je na više radnih mjesta od kojih niti na jednom nije zadovoljio... Rijetko je naći većeg neprijatelja današnjice i većeg šoviniste od Ramljak Julijana, a što je vidljivo samo iz jedne od izjava koja glasi: 'Ustaše su najpošteniji dio Hrvatskoga naroda'... Inače se radi o moralno deformisanoj ličnosti, ciničnom i brutalom u ophođenju sa osuđencima i službenicima ovoga doma..."

Naeelnik odjela

Drago Piščević

CURRICULUM VITAE

O. fra Julijan Ramljak ugledao je svjetlo dana Božjega na istočnim obroncima planine Promine, u Siveriću 5. studenog 1918. po roditeljima Luki i Mari rođ. Odak. U rodnom mjestu završio je pet razreda osnovne škole i jednu godinu građanske u Drišju, a zatim je pošao u franjevačko sjemenište u Sinj gdje je završio gimnaziju. Na Visovcu je obukao franjevački habit 28. srpnja 1937. Svećane zavjete položio je u Makarskoj 24. rujna 1941. gdje je i završio bogoslovne nauke. Za svećenika je zaređen 15. kolovoza 1943. a prvu sv. Misu u rodnom Siveriću slavio je 29. kolovoza 1943.

U veljači 1944. dolazi na Visovac odakle pastorizira župe Dubravice i Rupe, a srijedom slavi sv. Misu u pećini na Roškom slapu za hrvatske vojnike. U ožujku 1945. preuzima župu Gradac, odakle također vrši župničku službu u župi Kljaci, a s vremenom i u župama Čvrtjevo i Zlopolje.

Uhapšen je u Gracu 19. listopada na blagdan sv. Petra Alkantarskog 1947. Vrijeme od 1947. do 1962. provodi u KPD Stara Gradiška. Po izlasku iz zatvora 1962. preuzima župu Studenci do 1976. a potom župu Stankovci u kojoj vrši svoju župničku službu do 1991. Nakon toga postavljen je za župskog vikara u župi Promina. Odmah po dolasku u Prominu 16. ruina 1991.

pred najezdom četničkih horda zajedno s narodom povlači se u Zagoru. Od ljeta 1994. godine, nakon 50 godina, ponovno živi na Visovcu.

Uza svoj uspješni pastoralni rad fra Julijan je poznat i kao pučki misionar na područjima splitske, šibenske i zadarske biskupije, a zapažen je i kao voditelj duhovnih vježbi. U svom pastoralnom radu najviše energije posvećuje djeci, mladima i brizi za svećenička zvanja; s njima sudjeluje na vjeronaučnim olimpijadama, ministranstanskim susretima... Pored duhovne izgradnje također je vrlo aktivan u gradnji i obnovi crkvenih objekata.

Trubadurski franjevački duh koji je karakterizirao njegovu osobnost, označava ga i danas u borbi za pravdu i slobodu Hrvatske. U prvim danima izbjeglištva, kada je bilo najteže, oko njega su se okupljali hrvatski vojnici koje je pjesmom i riječima bodrio da ustraju u borbi za svoju slobodnu Hrvatsku.

KAZALO

UVODNA RIJEČ	7
PREDGOVOR	9
NEČASTIVA UROTA	13
NA OBRONCIMA PETROVE GORE	28
U RUKAMA "NARODNE VLASTI"	34
123 SATA U STAVU MIRNO	38
PRVO SUDENJE	43
PUTOVANJE PREMA LOGORU	53
DODATNE OPTUŽBE I NOVO SUDENJE/ JULIJANE, NEMAŠ SE KOME ŽALITI	58
PONOVNO PREMA LOGORU STARA GRADIŠKA	74
UCIENJIVANJE ZA UDRUŽENJAŠTVO	84
S NOVIM BROJEM NIŠTA NOVO	92
SVEMU DODE KRAJ	98
DODATAK	101
CURRICULUM VITAE	107
KAZALO	109

Tisak: DES - Split